

Městské divadlo v Krnově: Das Stadttheater in Jägerndorf v letech 1854-1944

Sylva Pracná

MĚSTSKÉ DIVADLO V KRNOVĚ:
DAS STADTTHEATER IN JÄGERNDORF
V LETECH 1854–1944

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

**MĚSTSKÉ DIVADLO V KRNOVĚ:
DAS STADTTHEATER IN JÄGERNDORF
V LETECH 1854–1944**

Sylva Pracná

Olomouc 2020

Oponenti:

prof. PhDr. Margita Havlíčková

Mgr. Miroslav Lukáš, Ph.D.

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře, udělené roku 2020 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Sylva Pracná, 2020

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2020

DOI: 10.5507/ff.20.24457765

ISBN 978-80-244-5776-5 (tisk)

ISBN 978-80-244-5806-9 (iPDF)

Obsah

Úvod	7
K metodologii výzkumu	13
Literatura.....	16
Prameny.....	22
I. Divadlo v kostele svatého Michala (1854–1890)	27
Společenský a dobový kontext v druhé polovině 19. století	28
Divadelní prostor v bývalém kostele	31
Historie objektu.....	31
Charakter prostoru.....	33
Kapacita sálu.....	34
Velikost jeviště.....	36
Vybavení a výzdoba divadla.....	38
Divadelní prostor s lepším zázemím?	39
Divadelní německojazyčné společnosti hrající v kostele svatého Michala	41
Divadlo v přírodě, lidové divadlo a starý střelecký dům.....	70
Provozní a ekonomické podmínky	75
II. Divadlo v sále hotelu Tiroler (1890–1928)	79
Společnost na přelomu století	80
Divadelní prostor v sále hotelu Tiroler.....	83
Historie objektu.....	83
Charakter prostoru.....	84
Kapacita sálu.....	85
Velikost jeviště.....	86
Divadelní prostor s lepším zázemím?	87
Divadelní německojazyčné společnosti hrající v sále hotelu Tiroler	89
Divadelní ředitelé a jejich společnosti	90
Repertoárová skladba	109
Významní členové a hostující umělci.....	123
Ředitel Engelbert Warbek (1918/1919, 1923–1929)	130
Kritická reflexe v novinách	145
Provozní a umělecká praxe	148
Koncesní listiny a nájemní smlouvy.....	152

III. Divadlo v nově postavené budově (1928–1944)	159
Společenský a dobový kontext	160
Nová budova pro divadlo a kino	162
Historie objektu	162
Charakter prostoru.....	165
Kapacita sálu	167
Velikost jeviště.....	168
Vybavení a výzdoba divadla.....	169
Divadelní spolek	173
Etapy jednotlivých ředitelů	176
Ředitelé Arthur Löwenstein, Paul Gerboth, Wilhelm Tisch, Georg Terramare.....	177
Významní členové a hostující umělci.....	180
Repertoárová skladba	187
Česká tvorba v německojazyčném divadle.....	197
Provozní a umělecké podmínky v nové budově.....	204
Divadelní koncese	207
Předplatné.....	208
České divadelní aktivity	210
Divadlo a jeho intendanty v období války	213
Franz Stoss, Heinrich Kreutz, Karl Padlesak.....	213
Členové uměleckých souborů.....	216
Repertoárová skladba	219
Provozní záležitosti v období války	223
Závěr	228
Resumé – Summary	231
Ředitelé městského divadla v Krnově	239
Obrazová příloha	241
Jmenný rejstřík	285
Repertoár městského divadla v Krnově (1854–1944)	296
Literatura	465
Prameny	471

Úvod

Slezsko bylo od poloviny 14. století součástí zemí Koruny české. Spory a časté boje vládnoucích knížecích rodů vedly k členění území na jednotlivá vévodství a knížectví, kterých bylo až na dvě desítky. Na území Slezska se tak v různých etapách jeho historického vývoje střetávaly politické i teritoriální zájmy mezi zeměmi Koruny české, Rakouskem-Uherskem, Pruskem a Polskem.

Korunovaci Ferdinanda I. českým králem v roce 1526 se země Koruny české přiřadily k území patřícímu rodu Habsburků, což předznamenalo vznik Habsburské monarchie. Počátkem 16. století se nástupem reformace proměnila náboženská situace, kdy protestantská víra sblížila nekatolickou část Slezska s německým prostředím v zemi.¹ Druhá polovina století se tak nesla ve znamení značného náboženského napětí.²

Na přelomu 15. a 16. století začaly pronikat do Čech myšlenky renesance a humanismu

spojené se znovuobnovováním antické vzdělanosti. Zájem o vzdělání, výchovu ve školách, latinu a studium antických her vedl ke vzniku školského divadla. V českých zemích, zejména v německy mluvících oblastech, se šířil pod vlivem stoupenců německého protestantského reformátora Martina Luthera.³ Na rozdíl od dřívějšího odmítání divadla si divadelní produkce získávaly stále větší oblibu i vážnost. Představení humanistického školského divadla se hrála ve Vratislavi (1500), Olomouci (1512), Jáchymově (1533), Praze (1535), Chebu (1537).

Školské divadlo od roku 1556 výrazně rozvíjel jezuitský řád, který své postavení upevnil po roce 1620, kdy byl spojen s katolickou protireformací. Divadelní produkce jezuité zahájili v roce 1558 v pražském Klementinu a následně je provozovali na dalších místech svého působení, od roku 1566 v Olomouci, Brně, Telči, Znojmě, Vratislavi a jinde.⁴ Diva-

¹ ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2004, s. 122.

² Podstata augšpurského míru z roku 1555 „*cuius regio, eius religio*“ (čí vláda, toho víra) zavazující poddané vyznávat stejné náboženství jako jejich pán, přinášela ohrožení pro protestanty v knížectvích spravovaných Habsburky a pro katolíky na území protestantských slezských knížat.

³ V roce 1518 byla ve Vratislavi vydána tiskem Lutherova kázání a během dvou let přišli do západního Slezska první luterští kazatelé. Kolem roku 1523–1524 proniklo učení na Opavsko a Krnovsko.

⁴ SOCHOROVÁ, Ludmila. Formování české divadelní kultury od 12. do počátku 19. století. In *Cesty amatérského divadla*. Praha: Informační a poradenské středisko pro místní kulturu útvar ARTAMA, 1998, s. 19.

delní činnost jezuitských škol byla zakotvena ve Studijním řádu a byla považována za důležitý prostředek výuky i způsob ideologického působení. Existovala striktně stanovená pravidla pro interpretaci a realizaci v jednotlivých třídách podle stupně dosaženého vzdělání.⁵ V rámci pravidelných veřejných vystoupení hrávali žáci i učitelé mystéria, miráky, morality, ale také antické a historické hry i střídme komedie. Jezuité postupně zdokonalovali nejen teoretickou přípravu, ale také inscenační a hereckou techniku.⁶ Divadlo se stalo součástí výuky školního systému i u dalších mnišských řádů (minoritů, piaristů, benediktinů, premonstrátů aj.).

Na přelomu 16. a 17. století projížděly střední Evropou profesionální herecké skupiny, zprvu převážně anglické a italské, později německé. Z anglických společností na Moravě pravděpodobně vystupovali herci pod vedením ředitele Johna Greena⁷ a ve Slezsku máme zaznamenáno

vystoupení jedenáctičlenné divadelní společnosti Ralpha Reeveho⁸.

Dlouholeté vypjaté vztahy v zemi mezi katolíky a protestanty vedly k pražské defenestraci a českému protihabsburskému povstání. Slezské protestantské stavy se v červenci 1618 připojily k tomuto povstání a zverbovaly vojsko v čele s knížetem Janem Jiřím Krnovským. Vestfálský mír v roce 1648 ukončil válečné utrpení, ale Slezsko bylo následkem třicetileté války zcela zdecimováno. Počet obyvatelstva se snížil o 25 až 30 procent, bylo zničeno více než třicet měst, tisíc obcí a stovka panských sídel.⁹

Společenský a politický život pak podstatně narušilo dělení Slezska na základě Vratislavského míru v roce 1742, kdy většinu hospodářsky vyspělejší část tohoto území připadla Prusku. Habsburské monarchii zůstala pouze část označovaná jako Rakouské Slezsko (později České Slezsko) s hlavním zemským městem Opavou.

V období baroka byla již bohatě rozšířena produkce školních řádových her jezuitů, minoritů a piaristů, a značnou oblibu si získala zámecká divadla. Na území Slezska však došlo ke značnému zpoždění v tomto vývoji. Řádové školství se začalo rozvíjet až v období třiceti-

⁵ MACHKOVÁ, Eva. Tendence dětského a školního divadla – Jan Amos Komenský. In *Cesty amatérského divadla*, pozn. 4, s. 37.

⁶ KAZDA, Jaromír. *Kapitoly z dějin divadla*. Jinočany: Nakladatelství a vydavatelství H&H, 1998, s. 127–128.

⁷ Společnost Johna Greena přijela v roce 1617 z Polska do Olomouce a doprovázela kardinála Ditrichštejna do Prahy, kde kardinál korunoval Ferdinanda II. Štýrského českým králem. Viz ŠTEFANIDES, Jiří a kolektiv. *Kalendářium dějin divadla v Olomouci (od roku 1479)*. Praha: Pražská scéna, 2008, s. 18. – JAKUBCOVÁ, Alena a kolektiv. *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*. Praha: Divadelní ústav – Academia, 2007, s. 206–207.

⁸ U příležitosti svatby Jana Jiřího Krnovského s dcerou württemberského knížete Evou Christinou odehráli 6. 6. 1610 na krnovském zámku hru *Comedi aus dem Amadis*. Viz JAKUBCOVÁ, pozn. 7, s. 484–485.

⁹ ŽÁČEK, pozn. 1, s. 152–169.

leté války, kdy v roce 1625 vyslal opavský kníže Karel z Liechtensteinu jezuitu do Opavy.¹⁰ Mnohem později, v roce 1768, máme doloženo představení opavských minoritů. Zda svá dramata uváděli i dříve, není známo.¹¹ Rovněž piaristé pěstovali divadlo, neboť intenzivní hudební výchova byla důležitou součástí jejich výuky. Významným střediskem se stala kolej v Bílé Vodě, kde v roce 1728 připravili komedii věnovanou zakladateli koleje Jakubovi Arnoštu hraběti z Liechtensteinu, kterou odehráli pravděpodobně ještě na dvoře nedostavěného objektu. Jeviště bylo vystavěno následně v jednom ze sálů piaristické koleje podle divadla ve Vyškově. Výmalbu devíti proměn obstaral písař a malíř Jan Christophor. První představení na nové scéně se uskutečnilo 3. srpna 1734.¹² Divadlo v Bílé Vodě se stalo vyhledávanou scénou pro diváky ze širokého okolí a brzy se stalo významnější než starší jezuitská kolej v Nise. Výraznou součástí repertoáru byla operní představení, která měla

vysokou technickou úroveň orchestru i zpěváků a jejich produkce se staly známé v celém Slezsku.¹³

Střetávání náboženských tendencí, migrace učenců a jejich působení v řádovém školství přinesly podněty v dalších oblastech umění. Není bez zajímavosti, že němečtí badatelé uvádějí Slezsko za centrum tehdejší německy psané barokní literatury; z osobností tehdejších básníků a dramatiků uveďme Daniela Czepka a Andrease Gryphiuse, básníka a učenice Johanna Schefflera (Angelus Silesius) nebo básníka a zakladatele tzv. slezské básnické školy Martina Opitze.¹⁴

K vrcholům profesionálního barokního divadla patřila opera. K jejímu rozšíření v Čechách přispěl rok 1723, kdy při korunovaci Karla VI. byla uvedena pětihodinová korunační opera *Costanza e Fortezza* (Stálost a statečnost) Johanna Josepha Fuxe s výpravou scénou Giuseppa Galli-Bibieny. Pod tímto dojmem se italská opera začala hojně uvádět především v zámeckých divadlech šlechtických rezidencí, kde si panstvo nechalo vybudovat kukátkové scény nebo upravit divadelní sály. Jednalo se o zámky v Krumlově, Jindřich-

¹⁰ První veřejné divadelní vystoupení u příležitosti otevření opavského gymnázia se uskutečnilo 18. 11. 1630. V Krnově byla jezuitská kolej založena až v roce 1670. Viz ZBAVITEL, Miloš. *Kalendárium dějin divadla v Opavě*. Opava: Matice slezská, 1995, s. 9. – ŽÁČEK, pozn. 1, s. 176.

¹¹ BOŽENEK, Karel. Hudebně dramatická centra ve Slezsku v 18. století. *Časopis Slezského muzea*. Série B. 1971, 20(2), 134–135.

¹² Jednalo se o oratorní hru *Optimum et pessimum in Zenonis lingua adumbratum*. Viz ZUBER, Rudolf. Hudba v piaristické koleji v Bílé Vodě. *Slezský sborník*. 1962, 60(3), s. 354.

¹³ Tamtéž, s. 351–367.

¹⁴ LUBOS, Arno. *Geschichte der Literatur Schlesiens*. 1. sv. München: Bergstadtverlag Wilhelm Gottlieb Korn, 1960. – SZYROCKI, Marian. *Martin Opitz*. München: Verlag C. H., 1974. – BOK, Antoni. *Andreas Gryphius. Zarys życia i twórczości*. Głogów: Towarzystwo Ziemi Głogowskiej, 1997.

chově Hradci, Jaroměřicích, Holešově, Valticích, Kroměříži nebo Vyškově.¹⁵

Nepříznivé politické poměry ve Slezsku byly příčinou opožděného vzniku zdejších zámeckých divadelních scén, které většinou přebíraly hudebnědramatické žánry importované z Itálie a Vídně. Jednalo se především o opery neapolské a vídeňské, doplněné o oratoria. Rozkvět a vyvrcholení hudebního života ve Slezsku lze vymezit léty 1769–1795. K nejstarším centrům patřily Slezské Rudoltice na Osoblažsku, kde Albert Josef hrabě z Hodic a Olbramovic vytvořil vhodné podmínky pro divadlo, kterému bylo vyhrazeno první patro s velkým sálem. Zde byly uváděny opery buffa, činohry, frašky a koncerty. Hrabě také psal libreta a režíroval. Talentované poddané posílal do Vídně, kde se zdokonalovali v hudbě a zpěvu. Jeho umělecký personál měl devadesát osob. Další zámecké divadlo se nacházelo ve Velkých Hošticích,¹⁶ které patřilo Ignáci Dominiku hraběti Chorinskému z Ledské. Zde byla provozována operní představení, hudební akademie, taneční reduty a zábavy realizované zámeckou kapelou pod vedením dirigenta a skladatele Josepha Puschmanna, který se rovněž podílel na produkcích Chorinského divadla v Opavě. Uvádění oper a zvláště singspielů na zámku ve Velkých Hošticích

je doloženo ještě kolem devadesátých let 18. století.¹⁷

Příchod vratislavského biskupa Filipa Gottharda Schaffgotsche na Jánský Vrch u Javorníka byl spojen se vznikem zdejší zámecké kapely.¹⁸ Jeho setkání s kapelníkem a skladatelem Karlem Dittersem z Dittersdorfu v Opavě vyústilo v pozvání na Jánský Vrch, kde Ditters pro zdejší divadelní scénu složil v letech 1770–1777 devět komických oper většinou na italské texty. Teprve po premiérovém uvedení na Jánském Vrchu se díla rozšířila do Prahy, Vídně a německých měst. Významný byl i jeho přínos dirigentský, neboť dokázal na Jánském Vrchu pozvednout kapelu i divadlo na úroveň, která se stala vzorem pro obdobné zámecké kapely ve Slezsku. Podařilo se mu to díky stykům s tehdejšími hudebními centry: ve Vídni, Praze, Brně a ve Vratislavi. Ještě před uvalením nucené státní správy na zadlužený biskupský majetek bylo divadlo z Jánského Vrchu v roce 1779 přestěhováno do střelnice místního střeleckého spolku v Javorníku. Jedná se o zcela netypickou situaci, kdy původně zámecká kapela a divadlo přešly pod správu měšťanů.¹⁹

¹⁵ CÍSAŘ, Jan. *Přehled dějin českého divadla*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2006, s. 17.

¹⁶ Po dělení Slezska v roce 1742 patřily Velké Hoštice k pruskému území.

¹⁷ GREGOR, Vladimír. K šlechtické kapele a divadlu ve Velkých Hošticích v druhé polovině 18. století. *Slezský sborník*. 1958, 56(4), 559–560.

¹⁸ Biskup si vydržoval kapelu již ve Vratislavi.

¹⁹ ZUBER, Rudolf. *Karel Ditters z Dittersdorfu / Karl Ditters von Dittersdorf*. Šumperk: Vlastivědný ústav v Šumperku, 1970, s. 3–10.

Hudební působení Karla Ditterse z Dittersdorfu ovlivnilo činnost i dalších zámeckých sídel; barona Skrbenského v Hošťálkovech (1770–1790), Neffzernů na Hradci u Opavy (1770–1778) nebo Josefa Sedlnického z Choltic na zámku v Linhartovech (1780–1805). Mezi uvedenými lokalitami existovaly čilé vzájemné kontakty a jejich vazby významně ovlivňovaly hudební dění ve Slezsku.²⁰

Profesionální divadlo zprvu k nám importované z vyspělejších divadelních kultur (Itálie, Anglie, Francie) doznávalo postupné proměny a od druhé poloviny 17. století rostl počet německy hrajících společností křižujících české země. V této době lze již vystopovat hlavní střeoevropské trasy, po kterých se pohybovaly divadelní společnosti i v následujícím období. První trasa procházející sledovaným územím vedla z jihu na sever. Mířila ze severní Itálie přes Rakousy, Moravu a Slezsko do Polska. Přirozeným a nejvýznamnějším centrem této trasy byla Vídeň. Z hlediska kulturních vlivů pro území Slezska byla významnější a přinášela více podnětů než druhá trasa, která směřovala od západu na východ, procházející německými zeměmi (Berlín, Lipsko) do Čech a na Moravu.

Možnost zhlédnout divadelní produkce hereckých společností všem vrstvám obyvatelstva významně přispěla k zakládání městských divadel v průběhu 18. století. Města

začala nejprve zřizovat a upravovat divadelní sály, následně stavěla samostatné divadelní budovy, které pronajímala divadelním ředitelům. První městskou scénou v českých zemích bylo divadlo v Brně (1733), následovalo Divadlo v Kotcích v Praze (1738), první ve Slezsku bylo městské divadlo v Opavě (mezi léty 1745 až 1750). V druhé polovině 18. století vznikla na tomto území další městská divadla v Olomouci (1770), Uherském Hradišti (1773), Znojmě (1784), Těšíně (1788) a v Jihlavě (1793).

V období osvěcenského absolutismu měla ve Slezsku převahu němčina. A to nejen v úředním styku, kde vytěšňování češtiny trvalo déle než v Čechách a na Moravě,²¹ ale toto území bylo především majoritně osídleno německy hovořícím obyvatelstvem. Podle církevních přehledů z let 1770–1801 bylo například vnitřní město Opavy označováno za německé, předměstí za smíšená a přilehlé obce byly české. Německý jazyk převládal ve městech, češky a polsky mluvili většinou jen nižší vrstvy a obyvatelé předměstí. Západní část Rakouského Slezska byla německá, ve východní části Opavska a v západní třetině Těšínska převládala

²⁰ BOŽENEK, pozn. 11, s. 143.

²¹ V Krnovském knížectví se čeština vytratila ze stávkového úřadování již v roce 1673, Královský úřad (Königliches Amt) v Opavě vedl od svého vzniku (1742) agendu jen v němčině, v roce 1743 se čeština ztrácí ze zemských sněmovních protokolů a v roce 1751 ze soudních protokolů. Na Těšínsku byla čeština používána déle, němčina na úřadech zde převažovala až po roce 1790.

dala čeština, východní část země (převážnou část Těšínska) zaujímal polské obyvatelstvo, ale města byla rovněž většinově německá.²²

Na konci 18. století byla již většina městských divadel na Moravě a ve Slezsku ustavena a městská zastupitelstva se snažila divadla pronajímat vždy na celou hlavní sezonu, později i na delší období. Často se jednalo o tříleté smlouvy uzavřené s divadelním ředitelem, který byl vybrán na základě konkurzu z několika zájemců. Obdobná praxe převládala i v 19. století. Za tehdejší regionální divadelní centra v Rakouském Slezsku lze považovat Opavu a v těsném závěsu Těšín.

V polovině 19. století se k městským divadlům přiřadilo divadlo v Krnově a jeho existence v letech 1854–1944 se stala předmětem této práce. Jejím cílem je postihnout a charakterizovat devadesátiletou činnost profesionálního německojazyčného městského divadla v Krnově a poukázat na konkrétní proměny divadelního provozu od poloviny 19. století až do poloviny 20. století, a to jak po stránce umělecké, tak i z hlediska provozních záležitostí.

V době vzniku městského divadla se Krnov poměrně rychle rozvíjel a jeho význam vzrůstal. Následně se zařadil mezi významná místa ve Slezsku a zaujal důležité postavení hned za Opavou. Politické a společenské postavení

města ovlivnilo i kulturní vyžití, včetně podpory divadla, jehož soustavná činnost se zde v průběhu období zásadně proměňovala, stejně jako divadelní prostor, v kterém se hrálo. Původně se jednalo o přestavěnou kapli svatého Michala (později svatého Václava) a lze předpokládat, že to byl pravděpodobně nejmenší divadelní prostor v tehdejší Rakousku. Jeho kapacita zahrnovala přibližně sto míst k sezení a další místa k stání. Tak nízký počet diváků nemohl v té době, bez subvencí, uživit žádnou větší divadelní společnost, i pro malou skupinu herců se jednalo o velmi chudé působiště. Tyto provozní záležitosti ovlivňovaly i uměleckou stránku divadla, ať již omezením výběru uváděného repertoáru, nebo žánrovým zaměřením.

Ani následující prostor v hotelu Tiroler nebyl typickým zázemím pro městské divadlo. Jednalo se o upravený soukromý sál, který si městské zastupitelstvo pronajímalo za účelem provozování divadelních představení. Složitě vztahy mezi třemi zúčastněnými stranami (město, vlastník sálu a ředitel společnosti) jistě přinášely ne jeden problém. V tomto období se také objevovala existence divadel spojených měst, v našem případě mezi městy Krnovem a Bruntálem, za ředitele Johanna Huga Treue²³ a později v devadesátých letech 19. století za ředitelky Wilhelminy Finkové.

Nové budovy se Krnov dočkal až po vzniku Československa, kdy v jiných městech Němci svá městská divadla naopak ztráceli a museli

²² GAWRECKI, Dan a kol. *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. 1. díl. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2003, s. 141–145.

²³ Někdy uváděn s příjmením jména Gratzer.

je transformovat na spolková divadla. Na rozdíl od 19. století, kdy divadlo patřilo mezi nejrozšířenější druhy zábavy, ve 20. století ovlivňovalo kulturní vyžití lidí další silné médium – film. A i zde byla budova postavena společně pro divadlo a film. Prostor si v nově vzniklé republice nárokovali také Češi, kteří si začali prosazovat česká divadelní představení na půdě nového městského divadla. Výrazné změny v politické, hospodářské a společenské oblasti zásadně ovlivňovaly rovněž kulturní sféru a divadlo zvláště. Poslední etapa německy hrajícího městského divadla v Krnově zahrnuje období druhé světové války, která byla formována ideologickým dohledem a cenzurou. Po uzavření divadel k 1. září 1944 a po ukončení války nebyla žádná německojazyčná divadla v Československu již obnovena.

Cílem práce je zmapování, vyhodnocení a především zachycení běžných i nestandardních podmínek a okolností, které utvářely městské divadlo v Krnově po celou dobu jeho existence zahrnující téměř jedno století. V rámci základního výzkumu byla sledována jak oblast umělecké činnosti krnovského divadla, tak podmínky a možnosti z hlediska provozu. Podrobné zmapování soustavné divadelní činnosti spočívalo nejen v zachycení změn v působnosti divadelních ředitelů a jejich společností, ale všimla jsem si především vlivu divadelního prostoru, repertoárové skladby, formování publika, provozních a technických podmínek, včetně řady dalších

faktorů, které vytvářely nebo naopak limitovaly podmínky pro zdejší divadelní aktivity (udělování koncesí, podpora městského zastupitelstva či uzavírání nájemních smluv). Na základě komparace se pokusíme určit jeho postavení v rámci ostatních městských divadel a zařadit ho do tehdejšího kontextu. Přestože německojazyčná městská divadla ovlivňovala od 18. století rozhodujícím způsobem divadelní kulturu nejen na území Slezska, ale i na Moravě a v Čechách, zůstává tato problematika stálých profesionálních německy hrajících divadel u nás nezpracována. A jedině postupným mapováním dílčích témat se nám otvírá možnost dalšího propojení v rámci celého středoevropského kontextu.

K metodologii výzkumu

Výzkum dějin divadla v historických zemích Koruny české (Čechy, Morava a Slezsko) byl v minulosti soustředěn především na český hrané divadlo. Jinojazyčné divadlo, polské nebo německé, bylo vnímáno jako menšinové a tedy z pohledu českého divadla nedůležité, stojící na okraji. Zvláště německojazyčnému divadlu a jeho aktivitám byla z důvodů politických a ideologických po roce 1945 věnována jen velmi malá pozornost. Situace se začala proměňovat až na počátku devadesátých let 20. století, kdy zájem o dějiny německojazyčného divadla v českých zemích postupně vzrůstá,

ale i přesto základní výzkum mnohých lokalit schází. Pomineme-li období školních a zámeckých divadel a zaměříme-li se na tradiční podobu divadelní instituce jako stálé kamenné scény spojené s městským prostředím, vyvstanou další otázky: Kolik existovalo městských divadel na našem území? Kolik z nich bylo německojazyčných? Na základě dnešních znalostí můžeme jen odhadovat a zohlednit další aspekty, jako například velikost územního celku, počet měst a jejich velikost, význam jednotlivých měst, počet obyvatelstva apod. Za těchto předpokladů můžeme počítat přibližně s pětadvaceti německojazyčnými divadly v Čechách (mimo jiné v Praze, Plzni, Liberci, Jablonci nad Nisou, Teplicích, Chebu, Mostě) a s potvrzenými deseti městskými divadly na Moravě a ve Slezsku (Brno, Olomouc, Uherské Hradiště, Znojmo, Jihlava, Moravská Ostrava, Šumperk a Opava, Těšín, Krnov). Většinou o jejich existenci víme pouze z toho důvodu, že budovy německojazyčných městských divadel po roce 1945 začaly využívat české profesionální soubory a staly se tak součástí jejich historie.

V určitém předstihu je výzkum německojazyčného divadla na území Moravy a Slezska, a to díky projektu *Identifikace německojazyčných městských divadel na Moravě a ve Slezsku*.²⁴ Hlavním cílem tohoto plošného výzkumu bylo zjistit institucionální charakteristiku jednot-

livých divadelních organismů a pořídít o nich kvalitativně srovnatelné údaje. V rámci tohoto projektu byla prozkoumána institucionální povaha divadelního života v osmnácti městech Moravy a Slezska. Na území Slezska byla potvrzena existence městského divadla ve třech městech, v Opavě, Těšíně a v Krnově. Pro další podrobnější zpracování jsem si vybrala městské divadlo v Krnově, a to s ohledem na skutečnost, že se jedná o divadelní scénu, u které původně nebylo známo, zda vůbec měla status „městského“ divadla, patřila k divadlům, o kterých jsme měli nejméně informací.

V současné době neexistuje žádná publikace o městském německojazyčném divadle na Moravě a ve Slezsku shrnující celou jeho historii, z které bychom mohli metodologicky vycházet. Ze zahraničních zdrojů známe pouze práci Hildy Preglerové o ostravském divadle,²⁵ která je strukturována chronologicky, popisný výklad postrádá širší divadelní kontext té doby, a je tedy z metodologického hlediska málo použitelná. Ostatní práce, zejména z Brna, z Olomouce či Šumperku, zahrnují jen dílčí část dané problematiky. Nejucelenější historickou prací je publikace věnující se pražskému německému divadlu od muzikoložky

²⁴ Projekt Grantové agentury České republiky řešen v letech 2006–2009 (reg. č. 408/06/1524), jehož řešiteli byli Jiří Štefanides, Margita Havlíčková a Sylva Pracná.

²⁵ PREGLER, Hilde. *Die Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Mährisch-Ostau von den Anfängen bis 1944*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Die Maschinenschrift. Wien: Universität Wien, 1965.

Jitky Ludvové,²⁶ která se dlouhodobě zabývá německojazyčnou hudební a divadelní kulturou v českých zemích. Ve svém díle si autorka mimo jiné klade otázku „*K čemu (nám) bylo německé divadlo?*“ a na pozadí dějinných událostí Neues deutsches Theater se zabývá vzájemným soužitím a ovlivňováním v divadelní kultuře Němců a Čechů. Vzhledem ke specifičnosti pražského divadelnictví však ani tuto práci nebylo možné metodologicky využít pro monografii o provinčním městském divadle.

Vzhledem k povaze tématu práce jsem uplatnila diachronní hledisko, které umožnilo popsat historický vývoj a proměny od vzniku krnovského městského divadla až po jeho uzavření. Časová periodizace se však nepodřizuje historickým etapám, ale upřednostňuje časový horizont vztahující se k existenci jednotlivých divadelních prostorů. Divadelní prostor krnovského městského divadla byl totiž v jednotlivých etapách diametrálně odlišný. Velikost jeviště a hlediště vymezovala nejen repertoárovou skladbu, ale i velikost společností, které zde mohly hrát. Při malé kapacitě, jako v případě divadla umístěného v bývalém kostele svatého Michala, se jednalo o závažný limitující faktor umožňující produkce pouze malým hereckým společenstvem v počtu okolo dvanácti až patnácti členů. Tyto okolnosti nedovolovaly například pre-

zentovat repertoár hudebního divadla nebo pouze v omezeném rozsahu v podobě ukázek jednotlivých operních árií. Výklad tedy člením na tři období: 1854–1890, kostel svatého Michala, 1890–1928, sál v hotelu Tiroler a 1928–1944, samostatné nové divadlo.

Specifické znaky divadelních prostorů v Krnově se pokusím vyjádřit i srovnáním s divadelními sály v jiných městech. V rámci každého divadelního prostoru v daném období (kostel, sál, budova) jsem stanovila obdobné okruhy problémů tak, abych postupně popsal divadelní činnost v rámci každé jednotlivé etapy jeho vývoje s důrazem na podrobné zachycení stavu a jeho proměny v průběhu času. Použila jsem kvantitativní šetření dalších obdobných prostorů podle hledisek, která jsem v rámci komparace stanovila a následně zhodnotila. Prostřednictvím určitého množství dat jsem mohla charakterizovat obecné, běžně se vyskytující zákonitosti, nebo naopak formulovat odlišnosti a specifika daného problému.

Komparace jsem provedla v rámci širšího územního členění: krnovské divadelní aktivity jsou srovnávány s obdobnými divadelními celky zejména na území Moravy a Slezska. Vzhledem k tomu, že mnozí ředitelé působící v prvních dvou etapách v krnovském městském divadle zajížděli i do měst, kde nebyla ustavena městská divadla, konkrétně ve Slezsku do Bruntálu, Frýdku a na Moravě pak do Rýmařova, Nového Jičína, Prostějova, Šternberku, Moravské Třebové nebo do Svi-

²⁶ LUDVOVÁ, Jitka. *Až k hořkému konci. Pražské německé divadlo 1845–1945*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav – Academia, 2012.

tav, zohlednila jsem jejich divadelní činnost i ve vztahu k těmto městům.

Součástí monografie je soupis zjištěného repertoáru odehraného v celém sledovaném období let 1856–1944. V dřívějších dobách divadelního provozu měla prezentace představení jinou podobu, než ji známe dnes. V době, kdy začínáme sledovat repertoár, tedy v druhé polovině 19. století, byly uváděny jednotlivé hry bez označení „premiéra“ a hrály se většinou jen jednou, opakování se nedočkaly nebo jen výjimečně. Z tohoto důvodu byl soupis zjištěného repertoáru sestaven jako repertoár denní, nikoliv pouze titulový.

Literatura

Ve Slezsku se určitého stupně zpracování historie dostalo opavskému městskému divadlu, které v této oblasti mělo dominantní postavení vícesouborového divadla. Problematikou se zabývali především Miloš Zbavitel se zaměřením na činohru a Karel Boženek na operu. V předchozím textu byla již zmíněna monografie věnovaná ostravskému divadlu v Moravské Ostravě, kterou napsala Hilde Preglerová.²⁷ Tato dizertační práce vznikla v šedesátých letech 20. století v sousedním Rakousku na Vídeňské univerzitě, tedy na základě zahraničních pramenů s perspektivou

rakouského vidění a osobních vzpomínek posledního intendanta divadla Kurta Labatta i dalších uměleckých spolupracovníků. Práce je rozdělena do pěti časových etap, v rámci níž jsou zdůrazněny aspekty svázané pouze s ostravským divadlem. Objevují se zde jen drobná sdělení, kdy například v předmluvě je zmíněn ředitel Johann Hugo Treu, kterého známe z působení v krnovském divadle, nebo údaje ve vztahu k osobnostem a k divadlům v Těšíně, Olomouci a Opavě týkající se zájezdů. Práce však, jako jedna z mála, zaznamenává i odehraný repertoár.

V posledních letech se badatelské úsilí k problematice německojazyčného divadla zaměřuje na různé oblasti, aspekty i časové horizonty. Zmínila bych především publikaci germanistky Evy Hudcové, vydanou nejprve v německé a následně v české verzi, o kulturní historii Šumperka, jehož důležitou a bohatou součástí bylo divadlo.²⁸ Dále pak dizertační práci Miroslava Lukáše s názvem *Divadlo v Mikulově za éry rodu Dietrichsteinů (od konce 16. století do druhé světové války)*, která se stala hodnotným a oceněným dílem v rámci 10. ročníku Ceny Václava Königsmar-

²⁷ PREGLER, pozn. 25.

²⁸ HUDCOVÁ, Eva. *Der Bürger und sein Theater in einer mährischen Kleinstadt. Aus der Kulturgeschichte von Mährisch-Schönberg*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. – HUDCOVÁ, Eva. *Měšťan a divadlo. Z kulturních dějin města Šumperka*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015.

ka.²⁹ Obě práce zahrnují divadelní ředitele a jejich společnosti působící nejen na Moravě, ale i v městském divadle v Krnově, a kontext s předkládaným tématem je zřejmý. Za pozornost stojí dvousvazková publikace o historii německé operní scény v Olomouci autorů Jiřího Kopeckého a Lenky Křupkové.³⁰ Stejně tak nelze opomenout práce badatelů o brněnském divadle, zejména z pera Margity Havlíčkové a v minulém roce vydanou monografii Vojena Drlíka z období protektorátu.³¹

Česky i německy psaná díla vztahující se k problematice německojazyčného divadla byla vydávána převážně ve 20. a na počátku 21. století. Výjimku tvoří práce Christiana d'Elverta *Geschichte des Theaters in Mähren und Oester. Schlesien*, vydaná v Brně již v roce 1852.³² Ačkoliv se jedná o publikaci, která vyšla dva roky před otevřením krnovského městského divadla, jsou zde drobné zmínky o tehdejší divadelní životě v Krnově, které je nutno zmínit.

²⁹ LUKÁŠ, Miroslav. *Divadlo v Mikulově za éry rodu Dietrichsteinů (od konce 16. století do druhé světové války)*. Brno: Masarykova univerzita, 2017.

³⁰ KOPECKÝ, Jiří. *Německá operní scéna v Olomouci I. 1770–1878*. – KŘUPKOVÁ, Lenka. *Německá operní scéna v Olomouci II. 1878–1920*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012.

³¹ DRLÍK, Vojen. *Šťastně v „Říši“: Brněnské německé divadlo za protektorátu*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2018.

³² d'ELVERT, Christian. *Geschichte des Theaters in Mähren und Oester.-Schlesien*. Brünn: 1852.

Pro srovnání širšího střeoevropského kontextu jsem využila práci německého divadelního badatele a knihovníka Paula S. Ulricha z Berlína, člena mezinárodní společnosti Thalia Germanica, který se celoživotně zaměřuje na výzkum dějin německojazyčného divadla. Během let vytvořil databázi založenou na údajích z jednotlivých divadelních ročenek, které podrobně excerpoval. Databázi a její možnosti představil i s praktickými ukázkami ve studii *Topographie des Theaters im 19. Jahrhundert elektronisch erfassen*, která byla uveřejněna ve sborníku z pražského interdisciplinárního kolokvia *Deutschsprachiges Theater in Prag – Begegnungen der Sprachen und Kulturen*.³³ Paul S. Ulrich pracuje sice s daty více méně statisticky, ale na základě velkého množství dat v rámci německy mluvících zemí zobecňuje hlavní rysy a srovnává dané údaje s ohledem na celek. Ve svých přehledech se zaměřuje na provázanost mezi počtem obyvatelstva ve městech s rostoucím množstvím divadel, a to v Německu, v českých zemích i v rámci celku. Uvádí, že podobné podmínky se odrážejí rovněž v údajích o divadlech v českých zemích. U zpracované topografie divadel v 19. století předkládá získaný přehled o divadelních scénách v letech 1836–1900 v obecně

³³ ULRICH, Paul S. *Topographie des Theaters im 19. Jahrhundert elektronisch erfassen. Hinweise und Beispiele aus der Praxis*. In *Deutschsprachiges Theater in Prag. Begegnungen der Sprachen und Kulturen*. Praha: Divadelní ústav, 2001, s. 468–488.

rovině srovnávání. Statisticky pracuje s celkovým počtem 3 300 míst, která se nacházejí v 29 zemích.³⁴ Bez ohledu na přesné určení jednotlivých roků se německojazyčné divadelní společnosti pohybovaly z 80 až 90 % v místech, která patří do územního členění dnešního Německa, Rakouska, Polska a České republiky. Paul S. Ulrich považuje tyto hodnoty v letech 1836–1900 za konstantní. Ve své databázi používá strukturované soubory, které jsou k sobě spojeny na základě předem definovaných klíčů. Zpracováním velkého množství prvků zachycuje heterogenní vazby a staví je do různých vzájemných kontextů, které jsem částečně využila. Studie však získané informace v maximální míře zobecňuje, proto nelze použít konkrétní údaje, tedy ani přesná data o krnovském divadle. To by bylo možné jen za předpokladu veřejného zpřístupnění celé databáze na internetu. Problémem tak zůstává značná statistická anonymita, kterou lze použít pouze k celkovému zobecnění, nikoliv k porovnání jednotlivých míst.

Literatura pojednávající o divadelních prostorech je spojena především až s nově postavenou budovou pro divadlo a kino v roce 1928 podle návrhu Lea Kammela. Upozorňuje na ni první díl publikace Alfreda Javorina *Divadla a divadelní sály v českých krajích*.³⁵

³⁴ Tamtéž, s. 481.

³⁵ JAVORIN, Alfred. *Divadla a divadelní sály v českých krajích. I. Divadla*. Praha: Divadelní ústředna, 1949, s. 94–95.

Stavební a architektonická část včetně plánů této budovy byla otištěna v knize Jiřího Hilmery *Česká divadelní architektura*,³⁶ která je dále rozšiřována v rámci internetové Databáze divadel – Divadelní architektura ve střední Evropě.³⁷ Práce Jiřího Hilmery a následně stále se rozrůstající databáze shrnují základní informace o historii divadelních budov, včetně konstruování a vybavení scén, hledišť a vzájemné funkčnosti těchto obou základních složek divadelního prostoru. Pro následnou komparaci tak nabízí obrovské množství divadelních nebo za tímto účelem upravených staveb, ať už z hlediska časového a architektonického, nebo i z provozního a funkčního aspektu, a to nejen na území dnešní České republiky, ale v rámci internetové databáze také v celém středoevropském prostoru.

K nejdůležitějším podkladům pro komparaci s vazbou na divadelní prostory a se vztahem ke zmíněnému území patří práce divadelního historika Bernda Vogelsanga, který je autorem druhého svazku publikace *Funde und Befunde zur schlesischen Theatergeschichte* s podtitulem *Theaterbau in Schlesien*.³⁸ Svě poznatky shromažďoval několik let a poté je

³⁶ HILMERA, Jiří. *Česká divadelní architektura*. Praha: Divadelní ústav, 1999.

³⁷ *Databáze divadel / Divadelní architektura v Evropě* [online]. [cit. 29.8.2018]. Dostupné z: <http://www.theatre-architecture.eu/cs/databaze.html>.

³⁸ VOGELSANG, Bernd. *Theaterbau in Schlesien*. In RUDIN, Bärbel. *Funde und Befunde zur schlesischen Theatergeschichte. Bd. 2*. Dortmund: 1984.

publikoval v rámci výzkumu věnovanému divadlu ve střední a východní Evropě na univerzitě v Dortmundu. Na projektu se rovněž podílela Bärbel Rudinová, která je autorkou prvního dílu. Publikace obsahuje popis 96 míst s divadelní historií v rámci celého Slezska zahrnujícího pruské i rakouské území. Prostor je věnován také divadelnímu životu v Krnově, v rozsahu necelých šesti stran shrnuje údaje od počátků až do třicátých let 20. století. Pro komparativní analýzu lze práci použít pouze u početně menšího vzorku vybraných míst, neboť více než šedesát měst a obcí je menších než Krnov v dané době. Tato skutečnost je dána rozvojem Krnova, ale také tím, že mnohá místa jsou spojena se zámeckými divadly, která nejsou součástí mého výzkumu. Zůstává zhruba třicet míst, přičemž polovina je naopak podstatně větší než Krnov (počet obyvatelstva byl dvakrát až třikrát vyšší). Z tohoto vzorku zůstává přibližně patnáct míst, která se blíží velikosti Krnova, přičemž se převážně jedná o města v dnešním Polsku (Nysa, Jelenia Góra, Klodsko, Boleslawiec, Prudnik, Głubczyce, Jawor, a další). Zmíněný text podává sice informace o uvedených divadlech, ale jejich různorodý charakter bohužel mnohdy neumožní srovnání s konkrétními údaji, které máme k dispozici o krnovském divadle.

Z odborné literatury o krnovském divadle bych zmínila článek Ernsta Königera pod názvem *Theater in Alt-Jägerndorf*, který byl

v roce 1924 uveřejněn v periodiku *Die Heimat*.³⁹ Uvádí informace týkající se zejména adaptovaného sálu v kostele svatého Michala (později svatého Václava), tj. zahrnuje počátky divadla ještě před ustavením městského divadla v Krnově. Jedná se o nejstarší dochované informace o tomto prostoru, které beze změny přebírá řada dalších badatelů. Naopak k nejmladším zdrojům patří heslo Adolfa Furcha pod názvem *Jägerndorf* z publikace *Lexikon zur Deutschen Musikkultur. Böhmen – Mähren – Sudetenschlesien*.⁴⁰ Zahrnuje všeobecný popis místa a především hudební život Krnova, konkrétně informace o chrámové hudbě od počátků až do 19. století, o stavbě varhan a o hudebních osobnostech. Dále zmiňuje spolky a jejich aktivity z přelomu 19. a 20. století, a necelá stránka je věnována také divadlu. Údaje týkající se divadelního prostoru v bývalém kostele svatého Michala, zde uváděné, jsou čerpány z práce Ernsta Königera a totožné s informacemi Bernda Vogelsanga. Ostatní část textu stručně shrnuje divadelní činnost v Krnově, včetně zmínek o sále v hotelu Tiroler a o stavbě nové budovy z roku 1928. Za pozornost stojí Furchovo srovnání krnovského starého divadla s divadlem v Greinu v Horním Rakousku, kterému

³⁹ KÖNIGER, Ernst. Theater in Alt-Jägerndorf. *Die Heimat*. 1924, 2(11), 121–123.

⁴⁰ FURCH, Adolf. Jägerndorf. In *Lexikon zur Deutschen Musikkultur. Böhmen – Mähren – Sudetenschlesien*. Bd 1. A–L. München: Langen Müller, 2000, s. 589–593.

věnuji pozornost v kapitole týkající se divadelního prostoru, neboť obě divadla Furch řadí k tehdejším nejmenším scénám v německy mluvící oblasti.

Pro práci byly nepostradatelné rovněž dostupné divadelní encyklopedie a bibliografie, obsahující hesla a odkazy vztahující se zejména k jednotlivým osobnostem divadelních ředitelů, eventuálně k významným uměleckým představitelům. A to od nejstaršího období z děl Constanta von Wurzbacha⁴¹, Ernsta Gettkeho a Adolfa Oppenheima⁴², Ottmara Gustava Flüggena⁴³, Ludwiga Eisenberga⁴⁴, následně Wilhelma Kosche⁴⁵, Paula S. Ulri-

cha⁴⁶, až po nejnovější díla Aleny Jakubcové⁴⁷ a Jitky Ludvové⁴⁸. Největší podíl jmen jsem dohledala v pracích Wilhelma Kosche a Paula S. Ulricha. Současně jsem využila databázi uloženou v Národní knihovně v Praze z nakladatelství K. G. Saur Verlag *Deutsches Biographisches Archiv I und II, 1707–1988. Internationaler Biographischer Index 7*.

Za přínosné považuji také v rámci regionu práce z Ústavu pro regionální studia Ostravské univerzity: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*⁴⁹ a *Kulturně-historickou encyklopedii českého Slezska a severovýchodní Moravy*⁵⁰.

Jak již bylo zmíněno, tato práce věnovaná městskému divadlu v Krnově navazuje

⁴¹ WURZBACH, Constant von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt und gewirkt haben. Theil 1–60/A–Z*. Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1856–1891.

⁴² GETTKE, Ernst – OPPENHEIM, Adolf. *Deutsches Theater-Lexikon. Eine Encyklopedie Allen Wissenswerthen der Schauspielkunst und Bühnentechnik*. Leipzig: C. Reißner, 1889.

⁴³ FLÜGGEN, Otomar Gustav. *Biographisches Bühnen-Lexikon der deutschen Theater. Von Beginn der deutschen Schauspielkunst bis zur Gegenwart*. München: Bruckmann, 1892.

⁴⁴ EISENBERG, Ludwig. *Großes biographisches Lexikon der deutschen Bühne im 19. Jahrhundert*. Leipzig: List, 1903.

⁴⁵ KOSCH, Wilhelm. *Deutsches Theater-Lexikon. Biographisches und bibliographisches Handbuch. Bd. 1*. Klagenfurt–Wien: Kleinmayer, 1953. – *Bd. 2*. Klagenfurt–Wien: Kleinmayer, 1960. – *Bd. 3*. Bern: Francke, 1992. – *Bd. 4*. Bern–München: Verlag Saur, 1998. – *Bd. 5*. Zürich–München: Verlag Saur, 2004. – *Bd. 6*. Zürich–München: Verlag Saur, 2008. – *Bd. 7*. Berlin: de Gruyter, 2012. – *Nachtragsbd. Teil 1*. Berlin: de Gruyter, 2013. – *Nachtragsbd. Teil 2*. Berlin: de Gruyter, 2014.

⁴⁶ ULRICH, Paul S. *Biographisches Verzeichnis für Theater, Tanz und Musik. Bd. 1.–2*. Berlin: Berlin Verlag Arno Spitz GmbH, 1997.

⁴⁷ JAKUBCOVÁ, pozn. 7. – JAKUBCOVÁ, Alena – PERNERTORFER, Matthias J. (ed.). *Theater in Böhmen, Mähren und Schlesien. Von den Anfängen bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav – Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2013.

⁴⁸ LUDVOVÁ, Jitka a kolektiv. *Hudební divadlo v českých zemích. Osobnosti 19. století*. Praha: Divadelní ústav – Academia, 2006.

⁴⁹ DOKOUPIL, Lumír a kolektiv. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1993–1999. (Sešit 1–12). – *Nová řada*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2000–2009. (Sešit 1/13/–12/24/).

⁵⁰ IVÁNEK, Jakub – SMOLKA, Zdeněk (eds.). *Kulturně-historická encyklopedie českého Slezska a severovýchodní Moravy*. Sv. 1 A–L. – Sv. 2 M–Ž. 2. vydání. Ostrava: Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, 2013.

na výsledky realizovaného projektu Identifikace německojazyčných městských divadel na Moravě a ve Slezsku, na kterém jsem se podílela. Pro komparaci divadel v jiných městech regionu jsem vycházela z poznatků shromážděných v třídílné publikaci *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku / Deutschsprachiges Theater in Mähren und Schlesien*. První díl publikace tvoří soupis zjištěných ředitelů městských divadel se základními životopisnými údaji, obsahující 263 jmen.⁵¹ Většina z uvedených jmen ředitelů je pro současnou českou divadelní historiografii neznámá. Následující dva svazky obsahují studie o deseti městských divadlech doplněné o dalších osm divadel, u kterých „městský“ status nebyl potvrzen. Druhý svazek tak zahrnuje městská divadla a města jižní a střední Moravy.⁵² Do třetího svazku jsou zařazena stálá divadla a města ve Slezsku a na Ostravsku, přičemž opavské Slezsko navazovalo na Šumpersko, které sousedilo s Hřebečskem.⁵³ Tato třísvaž-

ková publikace je velmi vhodná pro komparaci divadel na Moravě a ve Slezsku, protože se jedná o nejucelenější práci z daného území, která u všech sídel dodržuje stejnou strukturu dat.

Pokud se jedná o znalost produkce německojazyčných městských divadel, na Moravě a ve Slezsku byly dílčí repertoáry sestaveny pouze v Brně, Olomouci, Moravské Ostravě, v Šumperku a z větší části v Opavě.

V Brně jsou to dva tištěné soupisy na sebe navazující, a to pro léta 1777–1848 od Milady Wurmové⁵⁴ a pro období let 1848–1914 od Jarmily Zatloukalové⁵⁵. K druhému z uvedených repertoárů bylo nutno přistupovat obezřetně, neboť obsahuje řadu nedostatků. Další soupisy se týkají olomouckého městského divadla: jedná se o operní repertoár sestavený Jitkou Balatkovou a o elektronický soupis denního repertoáru a členstva z let 1770–1944 zpra-

⁵¹ HAVLÍČKOVÁ, Margita – PRACNÁ, Sylva – ŠTEFANIDES, Jiří. *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku / Deutschsprachiges Theater in Mähren und Schlesien 1/3. Ředitelé městských divadel / Direktoren der Stadttheater*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011.

⁵² HAVLÍČKOVÁ, Margita – PRACNÁ, Sylva – ŠTEFANIDES, Jiří. *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku / Deutschsprachiges Theater in Mähren und Schlesien 2/3. Brno, Olomouc, Uherské Hradiště, Znojmo, Jihlava, Šternberk, Prostějov / Brünn, Olmütz, Ungarisch Hradisch, Znaim, Iglau, Sternberg, Prossnitz*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013.

⁵³ HAVLÍČKOVÁ, Margita – PRACNÁ, Sylva – ŠTEFANIDES, Jiří. *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku /*

Deutschsprachiges Theater in Mähren und Schlesien 3/3. Opava, Těšín, Krnov, Moravská Ostrava, Šumperk, Svitavy, Moravská Třebová, Bruntál, Rýmařov, Nový Jičín, Frýdek / Troppau, Teschen, Jägerndorf, Mährisch Ostrau, Mährisch Schönberg, Zwittau, Mährisch Trübau, Freudenthal, Römerstadt, Neutitschein, Friedek. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014.

⁵⁴ WURMOVÁ, Milada. *Repertoár brněnského divadla v letech 1777–1848*. Brno: Šifra, 1996.

⁵⁵ ZATLOUKALOVÁ, Jarmila. *Brněnské divadlo, repertoár v letech 1848–1914. I. (1848–1882)*. Brno: Archiv města Brna, 2001. – ZATLOUKALOVÁ, Jarmila. *Brněnské divadlo, repertoár v letech 1848–1914. II. (1882–1914)*. Brno: Archiv města Brna, 2002.

covaný Jiřím Štefanidesem.⁵⁶ Elektronický *Soupis souborů a repertoáru uvedeného v Šumperku v letech 1918–1938* vytvořila Eva Hudcová.⁵⁷ Ke své dizertační práci připojila soupis repertoáru městského divadla v Moravské Ostravě Hilde Preglerová,⁵⁸ který ale sestavila pouze na základě neúplných údajů z Deutscher Bühnen-Spielplan. Na tuto práci navázali Lenka Schreiberová a Jiří Štefanides, když v roce 2018 vydali publikaci zahrnující úplný repertoár a členstvo městského divadla v Moravské Ostravě v letech 1907–1919.⁵⁹ Opavskému divadlu se ve své dizertační práci věnovala Libuše Mílková a vložila do ní soupis činoherního repertoáru.⁶⁰ Neúplný rejs-

třík opavských divadelních představení z let 1790–1942 pak pořídila Marie Turková.⁶¹

Prameny

Primární prameny

Zdroje s přímou vazbou na chod divadelního podniku – divadla jsem našla převážně v archivech a v menší míře v muzeích. Z archiválií jsou nejdůležitější prameny uloženy ve Státním okresním archivu Bruntál se sídlem v Krnově. Zde se nacházejí fondy jednotlivých úřadů: městské části v Archivu města Krnov (přibližně z let 1850–1944), včetně dodatků, povolování divadelních představení ve fondu Okresního úřadu v Krnově (1850–1938) a v neposlední řadě také v oddílu Péče o kulturu a domovinu v Úřadu zemské rady (Der Landrat, 1938–1945) v Krnově. Fond Městské divadlo Krnov, rovněž zde uložený, obsahuje nezpracovaný materiál a svým rozsahem naplní necelou archivní krabici (jedná se o propagační materiály z let 1937–1941 a o Zprávy německého divadelního spolku z let 1929–1944). Část těchto pramenů byla

⁵⁶ BALATKOVÁ, Jitka. Soupis repertoáru opery německého divadla v letech 1800–1920. In KOPECKÝ, pozn. 30, s. 335–358; KŘUPKOVÁ, pozn. 30, s. 337–359. – ŠTEFANIDES, Jiří. *Německé divadlo v Olomouci 1770–1944. Repertoár a členstvo. Elektronická databáze*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. Archiv autora.

⁵⁷ HUDCOVÁ, Eva. *Soupis souborů a repertoáru uvedeného v Šumperku v letech 1918–1938*. [DVD]. Dokumentační centrum dramatických umění, Katedra divadelních a filmových studií, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc.

⁵⁸ PREGLER, pozn. 25.

⁵⁹ SCHREIBEROVÁ, Lenka – ŠTEFANIDES, Jiří a kolektiv. *Městské divadlo v Moravské Ostravě / Das Stadttheater in Mährisch Ostrau 1907–1919. Repertoár a členstvo / Repertoire und Mitgliedschaft*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2018.

⁶⁰ MÍLKOVÁ, Libuše. *Činohra v Opavě od počátku 19. století do roku 1918*. Dizertační práce, strojopis. Filozofická fakulta UJEP Brno. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1978. Uloženo ve sbírkovém fondu Slez-

ského zemského muzea v Opavě, divadelní podsbírka, sign. GI 123.

⁶¹ TURKOVÁ, Marie. *Rejstřík divadelních představení v Opavě 1790–1942*. Uloženo ve sbírkovém fondu Slezského zemského muzea v Opavě, muzikologická podsbírka, sign. G 643.

po generální inventuře v archivu zařazena do dodatků Archivu města Krnova. Zahrnuje například inventář kulis a vybavení z roku 1936, čtyři sešity soupisu inventáře kulis, nábytku, rekvizit a jiných zařizovacích předmětů.

V krátkosti bych se nyní věnovala fondu Archivu města Krnov (1850–1944). Přestože zahrnuje celé zkoumané období, nalézají se zde pouze pět městských kronik a složka s názvem Městské divadlo z let 1931–1932. V tomto fondu jsem našla také plány a další náležitosti stavby (rozpočty, vyúčtování prací, pokladní stavební deník, stavební a kolaudační řízení) k nové budově divadla a kina z let 1927–1938, včetně následujících stavebních úprav a přístaveb. Ve třech archivních kartonech z období 1857–1938 se nacházejí plakáty a letáky k divadelním a filmovým představením, povolení k promítání, zlomek starších divadelních plakátů, fotografie a plány budovy starého divadla (bývalý kostel), divadelní představení pro děti, divadelní koncese pro město, výbor pro sestavování programu, příspěvky ze zemských fondů, pronájem sálu pro divadlo, členství města ve spolcích městských divadel, včetně smlouvy s městským divadlem, korespondence, zápisy z jednání, hrací plány, roční vyúčtování, přehledy repertoárů, seznam hráčích dnů pro českou menšinu, Svaz německých divadel (1920–1938), pronájem sálu v hotelu Tiroler, pronájem nové budovy divadla a kina, smlouvy s městským divadlem v Opavě, tisk plakátů a programů ad. Z tohoto

výčtu je patrné, že se v pouhých třech archivních krabicích objevují nejrůznější primární prameny z téměř celého zkoumaného období.

Přínosem jsou i materiály divadla se vztahem k zemské vládě, které jsou do roku 1928 uloženy v Zemském archivu v Opavě a poté v Moravském zemském archivu v Brně.

Ke komparaci jsem použila archiválie spojené s městem Bruntál v období, kdy se jednalo o spojená divadla (Vereinigte Theater) měst Krnova a Bruntálu. V polovině osmdesátých let 19. století tohoto spojení využil ředitel Johann Hugo Treu a později, počátkem devadesátých let 19. století, stejnou praxi uplatnila ředitelka Wilhelmine Finková.

Bohužel se nedochovaly almanachy krnovského divadla, které ostatní městská divadla v 19. století běžně vydávala, jejichž soupis z německojazyčné oblasti pořídil Paul S. Ulrich.⁶²

Ověřovala jsem rovněž zdroj materiálů uložených v Stadtarchiv – Das Jägerndorfer Heimatarchiv v Ansbachu, ale relevantní materiál (plakáty, fotky, ročenky apod.) z krnovského divadla nebyl v této instituci zjištěn.

Drobné primární prameny jsou uloženy v muzeích a jejich sbírkových fondech. Konkrétně v Městském muzeu Krnov jsou ve fondu tiskovin a fotografií uloženy jednotliviny divadelních plakátů, svázané programy ze sezony 1934/1935, dobové fotografie budovy divadla

⁶² ULRICH, Paul S. Bibliography of almanacs. *Maske und Kothurn* (Wien). 1989, 35, 37–115.

a fotografie Maxe Pallenberga. Ve Slezském zemském muzeu v Opavě se jedná o svazek divadelních programů ze sezony 1939/1940 (48 kusů) s uvedením obsazení jednotlivých rolí a uměleckého nastudování v daných představeních.

Noviny, časopisy, ročenky

Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá velká nesourodost a nedostatečnost primárních pramenů. Jediný potenciál, jak docílit propojení a získat širší a ucelenější pohled na německojazyčné městské divadlo v Krnově, s sebou nese pouze podrobná rešerše novin a časopisů. Dobový tisk podstatným způsobem doplnil neúplný a nesystematicky uložený archivní materiál. Je často jediným a nepostradatelným zdrojem jmen autorů a ohlášených představení i přesto, že tyto údaje jsou mnohdy psány chybně nebo zkomoleně. Dalším rizikem zůstává skutečnost, že ohlášené představení se nemuselo nakonec odehrát, pokud není potvrzeno následnou recenzí. S recenzemi ke krnovskému divadlu bylo možné pracovat až od přelomu 19. a 20. století. Do té doby se jedná většinou o články informativní s obsahem daného kusu nebo s uvedením jeho obsazení. I pozdější kritiky – hodnocení mají spíše obecnější charakter a konkrétní umělecké výkony jsou popisovány zřídka. Od dvacátých let 20. století, kdy krnovský a opavský soubor byl totožný, se nabízí možnost využít

určitého srovnání s hodnocením jednotlivých představení z opavských kritik. Tato možnost je však velmi problematická, protože může dojít ke zkreslení v hodnocení představení.

Z nejstaršího období jsem využívala periodikum *Das Echo, ein Blatt zur Unterhaltung für geselliges Leben*, které vycházelo od roku 1851. V roce 1853 se jednalo o týdeník, ale od začátku roku 1854 se frekvence vydávání listu minimálně zdvojnásobila a pravidelnou přílohou se stala inzerce divadelních představení. Některá čísla obsahovala jen jeden list, přičemž jedna strana byla využita jako leták s nabídkou představení. S určitou nadsázkou lze říci, že díky divadlu se zvýšila četnost vydávání tohoto listu a rovněž přílohy byly tištěny především kvůli divadlu, protože cedule divadla zabíraly podstatnou část tiskoviny.

List vycházel v letech 1851–1904 a je uložen na několika místech, ve Státním okresním archivu v Bruntále se sídlem v Krnově (z let 1852–1863, 1866–1869), ve Vědecké knihovně v Olomouci (z let 1851–1869) a v Moravské zemské knihovně v Brně (z let 1851–1863, 1866–1895).⁶³

⁶³ Při svém bádání jsem zjistila, že v Moravské zemské knihovně v Brně na počátku svazku *Das Echo, ein Blatt zur Unterhaltung für geselliges Leben* se signaturou I 458 je svázáno také 14 čísel z roku 1850. První číslo novin se zkráceným názvem *Das Echo* vyšlo již 11. prosince 1850. Během roku 1851 došlo ve vydávání k několika změnám, včetně jeho přerušení. Pro sjednocení v citaci tohoto periodika jsem ve své práci ponechala pouze název *Das Echo* bez uvádění podtitulu, aby nedocházelo díky změnám k zavádějícím nesrovnalostem.

Dalším listem, který byl vydáván v letech 1873–1945, je *Jägerndorfer Zeitung*. Periodikum ze sedmdesátých let 19. století je uloženo v Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni, ale v posledních letech byly první ročníky týdeníku digitalizovány a jsou dostupné prostřednictvím Knihy ve službě Google Play. Od roku 1880 jsou noviny uloženy také ve Státním okresním archivu Bruntál se sídlem v Krnově. Přestože jsem se domnívala, že tyto noviny budou pravděpodobně největším zdrojem informací, údaje o divadle jsem v některém období (devadesátá léta 19. století) hledala marně.

Naopak příznivěji pro studium této problematiky se jeví týdeník *Jägerndorfer Anzeiger* s podtitulem *Wochenschrift für allgemeines Interesse*, který vycházel v letech 1880–1914 a je rovněž uložen ve Státním okresním archivu v Bruntále. Nachází se zde celá řada zmínek a zpráv o divadle, uváděn je i repertoár a „Protokoly ze zasedání obecního zastupitelstva“,⁶⁴ z kterých jsem zjistila zejména zahájení divadelní sezony nebo výběr či schválení divadelního ředitele pro danou sezonu. Bohužel ne všechny ročníky tohoto periodika jsou úplné.

Týdeník *Jägerndorfer Anzeiger* je z období 19. století uložen pouze v tomto archivu, z let 1902–1914 také v Österreichische National-

bibliothek ve Vídni. Tyto noviny nejsou úplně, což opět narušuje celistvost a může v určitém období zkreslit získávané informace. Pro doplnění údajů jsem mohla využít ještě tituly *Jägerndorfer Presse* (z roku 1905) nebo *Jägerndorfer Bezirkszeitung* (z let 1927–1937), taktéž uložené ve Státním okresním archivu Bruntál se sídlem v Krnově. Vzhledem k blízkosti měst Bruntálu a Opavy s Krnovem jsem mohla využít v určitém období také deníky vycházející v těchto městech. Konkrétně *Freudenthaler Zeitung* (z let 1904–1944), *Deutsche Post* (z let 1919–1933, 1939–1944) a *Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* (z let 1934–1938). Tato periodika občasné uváděla nabídku představení konaných v Krnově.

Vedle periodik byly důležitým zdrojem informací ročenky německy hrajících divadel (uloženy téměř v úplnosti zejména v knihovně Theatermuseum ve Vídni). Kromě města se základními údaji o konkrétním divadle (jméno ředitele, členové uměleckého vedení, soupis členů uměleckého souboru, osoby zajišťující provozní a technický chod divadla aj.) obsahuje první část daného svazku ročenky také články, medailony osobností, chronologicky seřazená jubilea, nekrology a řadu dalších údajů užitečných zejména ve vztahu k jednotlivým osobnostem. Informace o krnovském divadle zahrnují ročenky *Deutscher Bühnen-Almanach* (v letech 1882–1884, 1886–1893), *Neuer Theater-Almanach* (1891–1895, 1898–1907, 1913–1914) a na něj navazující *Deutsches Büh-*

⁶⁴ Protokoly ze zasedání obecního zastupitelstva jsou uloženy rovněž ve Státním okresním archivu Bruntál se sídlem v Krnově ve fondu Archiv města Krnov 1437–1945.

nen-Jahrbuch (1915, 1922–1923, 1944), dále ještě *Deutsches Theater-Adreßbuch* (1912–1917). Úplnost či neúplnost uveřejněných dat v ročenkách byla závislá na odeslaných podkladech ředitele, eventuálně inspicienta do německých redakcí. Uvědomuji si, že informace přicházely ze samotných divadel, proto výpovědní hodnota může být touto skutečností ovlivněna.

K tehdejšími periodikům patřil také měsíčník *Deutscher Bühnen-Spielplan*, který vycházel od sezony 1896/1897 až do uzavření divadel v roce 1944. Zveřejňoval přehled představení realizovaných v německojazyčných divadlech, ale informace o repertoáru krnovského divadla zde bohužel nenajdeme.

Pro úplnost je potřeba zmínit ještě divadelní kartotéku publicisty a kritika Milana Rusinského obsahující excerpta o německém divadle i jednotlivých osobnostech (ředitelích, hercích a herečkách, výtvarnících apod.), která je uložena na divadelním pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě. Kartotéka svým rozsahem nevelká (přibližně jeden běž-

ný metr) zahrnuje několik tisíc kartotéčních lístků rozdělených pod více než třicet signatur podle jednotlivých tematických okruhů z časového období od 19. století do druhé poloviny 20. století. Zastoupeny jsou poznámky o profesionálním i ochotnickém divadle z českého, německého i polského jazykového prostředí ve Slezsku a na severní Moravě. Většina výpisků k německojazyčnému divadlu je spojena s činností divadel v Opavě, Ostravě, Olomouci, Šumperku, Těšíně a dále pak s kočovnými společnostmi, které vystupovaly na různých místech v regionu (například v Bílovci, Bílsku, Hranicích, Javorníku, Karvině, Novém Jičíně aj.). Součástí je sedmáct sešitů velikosti A5 s excerpty z německých novin (*Troppauer Zeitung*, *Local-Anzeiger für Mährisch Ostrau und Umgebung*, *Mährisch-schlesischer Grenzbote*, *Neutitscheiner Wochenblatt für Stadt und Land*). Z celkového rozsahu kartotéky se údaje k německojazyčnému divadlu vztahují přibližně z jedné čtvrtiny.

I.
Divadlo v kostele svatého Michala
(1854–1890)

Společenský a dobový kontext v druhé polovině 19. století

Od roku 1377 se Krnovsko stalo samostatným útvarem, později nazvaným Krnovské knížectví. S touto správou souvisel vznik vlastních institucí a soudu se zemským právem krnovským. Postavení knížectví ovlivňovali jeho tehdejší majitelé, kteří se často střídali. Velkou újmu utrpělo Krnovsko v roce 1742, kdy došlo k jeho rozdělení a téměř polovina území připadla Prusku. Město s jižní částí knížectví bylo připojeno k rakouskému Slezsku.

Na přelomu 18. a 19. století se začínal postupně rozvíjet textilní průmysl, místní soukeníci se zaměřili na výrobu sukna a lněného zboží. V roce 1824 tvořil počet řemeslníků zabývajících se textilní výrobou padesát pět procent z celkového počtu živnostníků. Situaci však zásadně ovlivnil nástup velkovýroby. Řemeslo upadalo a jen malý počet soukeníků měl prostředky a schopnost proměnit výrobu a zorganizovat dělbu práce svých zaměstnanců. Mezi prvními byl soukeník, později továrník a starosta, Alois Larisch. Změny ve výrobě přinesly sociální problémy, které přerostly v roce 1847 v demonstrace a předznamenávaly nepokoje revolučního roku 1848.

V polovině 19. století zaniklo s feudálním zřízením i Krnovské knížectví. V roce 1850 vznikl na většině tohoto území politický okres

Krnov⁶⁵ a s novým uspořádáním se postupně měnil také život ve městě. V roce 1849 byla založena tiskárna, která nepochybně přispěla k vydávání prvního krnovského týdeníku *Das Echo*,⁶⁶ jehož první číslo vyšlo 11. prosince 1850. Od počátku vycházela v tomto periodiku, bohužel pouze v prvních letech, pravidelně inzerovaná jednotlivá divadelní představení, včetně hereckého obsazení. Jsou to většinou jediné informace v tomto období, kterými lze doložit zdejší divadelní činnost.

Druhá polovina 19. století patřila především technickému rozvoji města. Zaváděly se parní stroje a textilní výroba se stále více mechanizovala. V roce 1862 Krnov získal telegrafní spojení. A o tři roky později byla zřízena plynárna, která od 1. ledna 1866 osvětlila ulice města.⁶⁷ Zásadní vliv na změnu rozvíjejícího se Krnova mělo napojení na železniční síť v roce 1872.⁶⁸ Významně se v tomto období již prosazovala světově známá firma Rieger s výrobou a stavbou varhan, které císař Fran-

⁶⁵ S malými územními změnami trval až do roku 1960.

⁶⁶ Uváděno také pod názvem *Das Echo, ein Blatt zur Unterhaltung für geselliges Leben*.

⁶⁷ BLUCHA, Vladimír. *Město mezi dvěma řekami. Krnov*. Krnov: Město Krnov, 2007, s. 109.

⁶⁸ Tamtéž, s. 114–116.

tišek Josef I. udělil titul císařsko-královského dvorního dodavatele. Krnovské varhany zněly v mnoha kostelech habsburské monarchie, ale také v Německu, Anglii, Norsku, Dánsku, Itálii, Portugalsku, Turecku, Rusku nebo Palestině.

Poklidný chod města narušil v roce 1866 válečný střet pruských a rakouských vojáků. Na základě uzavření míru v Mikulově sice prusští vojáci v polovině srpna z Krnova odešli, ale na podzim se zde rozšířila cholera, která byla pravděpodobně následkem kumulace velkého počtu lidí a zraněných, způsobená také nedostatkem potravin a nedostatečným do-
držováním základní hygieny.⁶⁹

V letech 1831–1872 se postupně bouraly hradby s městskými branami, což částečně souviselo s výstavbou císařské silnice Opava – Krnov – Nisa. Dále se stavěly hlavně průmyslové objekty a náměstí s ulicemi se postupně rozšiřovaly z vnitřní části města na předměstí. Na konci 19. století zde bylo sedmáct textilních továren. Mnohem pozvolněji a s větším časovým odstupem se začaly budovat veřejné objekty (1857 okresní soud, 1869 městská nemocnice, 1870–1872 synagoga, 1887 nová kasárna) a zejména školy (1875–1877 vyšší reálka, 1877–1878 dívčí obecná a měšťanská škola, 1891–1893 chlapecká obecná a měšťanská škola, 1892 tkalcovská škola).⁷⁰

⁶⁹ Tamtéž, s. 109–110.

⁷⁰ STRAKOŠ, Martin – ROSOVÁ, Romana – RYŠKOVÁ, Michaela. *Průvodce architekturou Krnova. Krnov Architec-*

Většina spolků v Krnově byla německých: Schützenverein (1848), pěvecký spolek Männer-Gesang-Verein (1858)⁷¹, který se v roce 1877 rozšířil o ženskou část sboru⁷², nebo dále Katholischer Gesellen Verein (1863), Unterstützungs- und Bildungsverein (1867) pořádající přednášky, veřejná shromáždění i čtenářské večery. Také textilní dělníci v roce 1871 založili Fachverein der Manufaktur, Fabriks und Handwerkerarbeiter.⁷³ Kromě pěveckých spolků, z nichž některé existovaly i na školách, vznikl v roce 1879 Musikvereinigung.⁷⁴ K dalším sdružením patřily odborové spolky, tělovýchovné, stavovské aj. V roce 1877 vznikl český dělnický spolek Svornost, který šířil české knihy a časopisy, podílel se na vzniku hudebního kroužku, podporoval ochotnické divadlo a pořádal společenské zábavy.⁷⁵

Kulturní a společenské snahy spojené s historií města vyvrcholily založením muzea v roce 1882, kdy ředitel vyšší reálky Josef Wunsch podal žádost k městské radě a po je-

ture Guide. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2013, s. 30–33.

⁷¹ BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 13. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s. 169.

⁷² LYKO, Petr. *Hudební život v Krnově v letech 1900–1938*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015, s. 13.

⁷³ BLUCHA, pozn. 67, s. 113.

⁷⁴ LYKO, pozn. 72.

⁷⁵ BLUCHA, pozn. 67, s. 128.

jím schválení se sbírky začaly shromažďovat v budově školy.⁷⁶ V roce 1896 vzniklo další muzeum pod patronací Jägerndorfer Gewerbeverein.⁷⁷

Obyvatelstvo Krnova bylo od počátku 17. století dvojjazyčné, přičemž německá populace tvořila většinu až do roku 1945. V roce 1834 měl Krnov s předměstími⁷⁸ 5 456 obyvatel a v roce 1857 6 392 obyvatel.⁷⁹ Populace obyvatelstva stále stoupala a při dalším sčítání v roce 1869 sídlilo ve městě 8 442 obyvatel (s předměstími 10 192), čímž se Krnov řadil k nejlidnatějším slezským obcím. Rovněž v rámci Moravy byl větší než Moravská Ostrava (6 881), Šumperk (7 213) a téměř stejně velký jako Nový Jičín (8 645). Situace se jen nepatrně změnila v roce 1880, kdy v Krnově žilo 11 792 obyvatel, ale například v Novém Jičíně byl počet obyvatelstva nižší, pouhých 10 274 obyvatel. Naopak Moravská Ostrava se začala industriálně rozvíjet a populační nárůst byl skokový na 13 448 obyvatel. O deset let později, v roce 1890, se součty vyví-

jely následovně: Krnov měl 14 257 obyvatel a počtem lidí se blížil Znojmu (14 516) nebo Šternberku (15 395). Města Nový Jičín a Šumperk byla v tomto období, co do počtu obyvatel, přibližně o dvacet až třicet procent menší než Krnov.⁸⁰

V roce 1884 pracovalo v textilních továrnách 3 000 dělníků, z toho dvě třetiny žen a mladistvých. Týdenní výdělky byly u mužů čtyři až pět zlatých, u žen čtyři zlaté, u mladistvých jeden až dva zlaté a u dětí jen osmdesát krejcarů až jeden zlatý. Počet zaměstnanců v tomto průmyslovém odvětví stále rostl a v roce 1890 se jednalo již o 4 100 dělníků, z toho čtyřicet procent představovaly ženy. V porovnání se sociálním složením obyvatelstva zjistíme, že dělníci tvořili přibližně jednu čtvrtinu z celkového počtu všech obyvatel v Krnově.

V porovnání měst na Moravě a ve Slezsku patřil Krnov podle počtu obyvatelstva přibližně mezi deset největších měst. V českých zemích se řadil mezi čtyřicet největších měst.

⁷⁶ Tamtéž, s. 114.

⁷⁷ V roce 1911 byla obě muzea sloučena a přestěhována do minoritského kláštera.

⁷⁸ Jednalo se o předměstí Hlubčické, Horní, Opavské, Mariánské pole na Cvilíně a Ježník.

⁷⁹ BLUCHA, pozn. 67, s. 123.

⁸⁰ Český statistický úřad [online]. [citováno 14. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/dokuments>.

Divadelní prostor v bývalém kostele

Historie objektu

V 17. a 18. století se divadelní produkce uváděly na krnovském zámku, zprvu se jednalo o anglické společnosti, které později vystřídaly německé skupiny herců. V průběhu 18. století jsou doloženy i aktivity místních ochotníků; například v roce 1769 odehráli v minoritském klášteře hru pod názvem *Der alte Jakob*.⁸¹ Pravděpodobně v sezoně 1784/1785 nebo bezprostředně po ní zde hrál se svou společností Anton Michael Schrott, který získal povolení vystupovat v Novém Jičíně, Kroměříži a Krnově.⁸²

Už koncem 18. století a počátkem 19. století sloužil divadelním účelům odsvěcený kostel svatého Michala (později svatého Václava), který se nacházel na tehdejším Kostelním náměstí s číslem 12. V lednu 1788, pravděpodobně jako velmi zchátralý objekt, jej koupil Johann Augustin Blascheck v dražbě za pouhých 50 zlatých a 23 krejcarů.⁸³ Zmíněný prostor opravil a přestavěl na divadlo. Činnost zde byla zahájena 23. února 1791 Kotzebuvou hrou *Menschenhaß und Reue*. V kostele

hráli jak profesionální kočovné divadelní společnosti, tak zejména místní ochotníci. V dubnu 1796 byla budova opět prodána a koupili ji společně lékárník Vincent Thal a obchodník s přízí Johann Josef Endisch již za 250 zlatých. V roce 1800, po smrti Vincenta Thala, se budova stala majetkem chudobince a divadelní činnost začala upadat, až představení ustala úplně. V roce 1804 odkoupilo město objekt v dražbě za 482 zlatých. Muselo dojít k poměrně velkému zhodnocení stavby, neboť během šestnácti let se kupní cena zvýšila téměř desetkrát. Kulisy a lavice z divadla věnovalo městské zastupitelstvo základní a farní škole.⁸⁴ Poté byl téměř čtyřicet let prostor pronajmán a užíván k jiným účelům (městská váha, skladiště vlny a nábytku nebo tržnice).

V první polovině 19. století pak příležitostně vystupovali krnovští ochotníci nebo kočovné divadelní společnosti ve střeleckém domě nebo v létě na jeho zahradě. Vhodnější prostory se v té době pro divadelní představení v Krnově nenacházely. Vzhledem k tomu, že pramenná základna k těmto aktivitám neexistuje, není možné je dále konkretizovat. Jediným rozsáhlejším zdrojem je již zmíněný časopis *Das Echo* vycházející od roku 1850.

⁸¹ KÖNIGER, pozn. 39, s. 121.

⁸² d'ELVERT, pozn. 32, s. 160.

⁸³ V roce 1779 byla stavba silně poškozena požárem.

⁸⁴ KÖNIGER, pozn. 39, s. 121–123.

Hned v prvním, prosincovém čísle je otištěna divadelní cedule společnosti ředitele Antona Wahla.⁸⁵ Ředitel pravděpodobně se svým desetičlenným souborem v Krnově už nějaký čas pobýval, neboť z anonce je patrné, že se jedná o první představení třetího abonmá. Mimo předplatné, jako poslední představení před Vánoce, uvedl také Schillerovu hru *Die Räuber oder Carl Moor*.⁸⁶ Sezónu ukončil 12. dubna 1851, ale na podzim 1851 se sem zase vrátil. Hrál se poměrně často, až dvacetkrát za měsíc. Na repertoáru byly nejčastěji činohry a frašky se zpěvy, ale také drama nebo komické pohádky se zpěvem. Své působení v Krnově společnost ukončila pravděpodobně koncem roku 1851, neboť v únoru 1852 ji vystřídala společnost Josefa Lingga, která zde setrvala do konce dubna. V roce 1853, ještě před otevřením městského divadla, v měsících únoru a v březnu, odehrála Linggova společnost dvě desítky představení.

Z tohoto přehledu je zřejmé, že nejpozději od roku 1850 se zde rozvíjel poměrně čilý divadelní ruch. Bohužel nevíme, kde společnosti hrály. Můžeme se pouze domnívat, že se jednalo o sál ve staré krnovské střelnici.

Na podzim 1853 byla sestavena akciová společnost, která se zasloužila o navrácení

divadla zpět do tohoto objektu. Tentokrát již se statusem městského divadla, které bylo slavnostně otevřeno v lednu 1854. Při vstupu do divadla byla umístěna večerní pokladna.⁸⁷ Pod jevištěm bylo nově vyhloubeno propadliště.⁸⁸ Ostatní vybavení pravděpodobně scházelo. Informace o existenci a umístění šaten pro herce se různí. Divadelní vzpomínka Otty Müllera uvádí velmi skromné šatny na druhé straně budovy od vstupu do divadla s vlastním vchodem z ulice, přičemž nahoře se měly nacházet šatny mužů a dole dámské šatny.⁸⁹ Jiný zdroj naopak uvádí absenci hereckých šaten, neboť dámy se převlékaly za oponou na jevišti a mužská část souboru pod jevištěm.⁹⁰ Je velmi pravděpodobné, že se herci převlékali provizorně na jevišti a pod ním a později byl pro zázemí šaten využit sousedící prostor s budovou.

Hlediště bylo upraveno pro asi sto sedících diváků. Jednoduchá dřevěná sedadla s opěradly byla číslována od první řady. V parteru bylo devadesát míst k sezení a další se nacházela

⁸⁵ Jméno divadelního ředitele Antona Wahla není známo z dosud zmapovaných společností na Moravě a ve Slezsku. Viz Anzeige-Blatt. *Das Echo*. 11. 12. 1850, 1(1), 4.

⁸⁶ Letzte Vorstellung vor den Freiertagen. *Das Echo*. 21. 12. 1850, 1(8), 22.

⁸⁷ MÜLLER, Otto. Alt-Jägerndorfer Theatererinnerungen. *Schlesisch-Mährischer Volkskalender für das Altvaterland 1962: für das Heimatvertriebenen aus Sudetenschlesien und Nordmähren*. LXI. Inning am Ammersee: Gödel, 1961, s. 86.

⁸⁸ VOGELSANG, pozn. 38, s. 190. – KÖNIGER, Ernst. A. Die Neueinrichtung des Jägerndorfer Theaters im Jahre 1853. *Jägerndorfer Ländchen* (Heimatbeilage zum Jägerndorfer Heimatbrief). Juli 1956, 17(Folge 62), 245.

⁸⁹ MÜLLER, pozn. 87.

⁹⁰ BLUCHA, pozn. 67, s. 107.

na dvou malých galeriích, kde byly umístěny lavice a boční místa k stání.⁹¹ Dvě úzké dřevěné galerie byly vybudovány nad sebou a vstupovalo se na ně úzkým a strmým dřevěným schodištěm na severní straně. Na druhou galerii se dalo vystoupat pouze z první galerie.⁹² Nejlepší místa v hledišti se nacházela ve zmíněném parteru a byla vyhrazena především pro členy akciové společnosti. Byla označována „Sperrsitze“ (vyhrazená – zamčená sedadla), která si po představení divák zvednutím sedadla uzamkl visacím zámekem.⁹³ Před první řadou sedadel v přízemí byla umístěna metr vysoká zábrana, za kterou seděla městská kapela. Za hudebníky se nacházelo zvýšené pódium jeviště, na jehož předním okraji stály kahany, které byly uprostřed přerušeny nápo vědní budkou. Zprvu byly používány olejové lampy⁹⁴, v roce 1872 začalo divadlo využívat, stejně jako část města, plynové osvětlení⁹⁵. Bezprostředně před začátkem představení zapálil divadelní sluha lampy s motýlovým hořákem umístěné před oponou, které plně osvětlily prostor jeviště.⁹⁶

⁹¹ VOGELSANG, pozn. 38.

⁹² Srov. MÜLLER, pozn. 87. – VOGELSANG, pozn. 38.

⁹³ BLUCHA, pozn. 67, s. 107.

⁹⁴ VOGELSANG, pozn. 38.

⁹⁵ Jägerndorfs Errungenschaften im Jahre 1872. *Jägerndorfer Zeitung*. 5. 1. 1873, 1(1), 2.

⁹⁶ MÜLLER, pozn. 87, s. 86–87.

Koncem osmdesátých let 19. století byla budova již značně zchátralá a navíc špatně vytápěný sál měl často vlhké zdi. Malá kapacita hlediště poskytovala nízký výnos ze vstupného, který velmi problematicky pokrýval stále se zvyšující režijní náklady v návaznosti na rostoucí nároky na divadlo, včetně sílícího zájmu o operetu.

Objekt byl dále využíván a později pronajímán zájemcům většinou jako skladiště. Jeho plánovaná demolice v roce 1921 se neuskutečnila, budova byla ještě opravena a teprve po roce 1945 zbourána.⁹⁷

Charakter prostoru

Se zakládáním městských divadel procházely funkce a uspořádání divadelního prostoru postupně výraznou změnou. Zprvu se často hrálo v nejrůznějších sálech, hostincích, ale upravovaly se i prostory, které dříve sloužily jinému účelu. Využití prostor bývalého kostela, tak jako v Krnově, nebylo výjimkou. V Čechách například v Chrudimi, kde v roce 1801 koupil chrudimský krajský hejtman zrušený kostel za 700 zlatých a po nejnútnejších opravách zde zřídil divadlo.⁹⁸ Podobnou situa-

⁹⁷ Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově, Fond Archiv města Krnov. Materiál k plánované demolici, vč. fotografie budovy, inv. č. 1090, karton 685.

⁹⁸ *Databáze divadel / Divadelní architektura v Evropě*, pozn. 37.

ci můžeme v rámci Moravy najít také ve Znojmě a v Jihlavě. Ve Znojmě byla v roce 1782 za 500 zlatých odkoupena městskou radou a adaptována po účely divadla odsvěcená kaple svatého Bernarda. Přes několikrát úpravy divadlo sloužilo až do roku 1891, tedy přibližně do stejného období jako v Krnově. V Jihlavě k účelům městského divadla sloužil v letech 1793–1828 odsvěcený kostel svaté Alžběty, budovu město koupilo za částku 772 zlatých. Za poměrně krátkou dobu se jevil tento prostor jako nevyhovující zejména pro malou kapacitu sálu, hlediště bylo navíc v havarijním stavu a hrozilo zřícení.⁹⁹

Krnovské městské divadlo vzniklo o více než půl století později, ale v objektu se hrálo již na konci 18. století. Tedy přibližně v době, kdy podobné objekty bývalých církevních staveb byly pro účel divadla adaptovány i v jiných městech. V Krnově se však v první polovině 19. století nepodařilo udržet kontinuitu divadelních produkcí s vazbou na daný konkrétní prostor a divadlo zde ztratilo trvalé zázemí.

Časovou podobnost s krnovským divadlem v tomto období najdeme také ve městě Bolesławiec (německy Bunzlau) ležícím v Dolnoslezském vojvodství na jihozápadě Polska, kde bylo městské divadlo otevřeno v roce 1857 a dříve sloužilo jako katolický kostel.¹⁰⁰

⁹⁹ HAVLÍČKOVÁ, Znojmo/Znaim, pozn. 52, s. 150–177. – HAVLÍČKOVÁ, Jihlava / Iglau, pozn. 52, s. 178–183.

¹⁰⁰ Do roku 1742 bylo město součástí zemí České koruny.

Církevní stavby obdobného typu se tedy používaly na mnohých místech.

Kapacita sálu

Velmi malá kapacita krnovského divadla v kapli se po celou dobu existence nijak nezměnila. Prostor byl jasně limitován a o přístavbě nebo zásadní přestavbě, která by změnila dispozici jeviště a hlediště, se neuvažovalo. Divadelní sál o něco málo větší byl zjištěn v Głogówě (německy Glogau), ležící na řece Odře v Dolnoslezském vojvodství na jihozápadě Polska, kde Komödienhaus z roku 1799 měl 200 míst.¹⁰¹ S obdobnou velikostí sálu můžeme počítat také v bývalé kapli svatého Bernarda ve Znojmě, kde sice neznáme kapacitu hlediště, avšak v přízemí bylo pouze osm řad sedadel, jejichž počet v řadě se směrem dozadu zmenšoval. Je nutno zohlednit ještě místa v lóžích a na galerii, ale i tak lze předpokládat, že se jednalo o poměrně malý sál.¹⁰² S podobnou hypotézou můžeme pracovat v případě Jihlavy, kde se nejprve hrálo v kostele svaté Alžběty, a prostor se jevil nevyhovující právě vzhledem k malé kapacitě sálu. Jelikož poté byl využíván divadelní sál

¹⁰¹ Jedná se však pouze o přibližnou kapacitu, neboť v literatuře se údaj objevuje s otazníkem. Viz VOGELSANG, pozn. 38, s. 135–136.

¹⁰² ŠTURC, Libor. *Městské divadlo ve Znojmě 1900–2000*. Znojmo: Městská knihovna Znojmo, 2000, s. 3.

v hostinci Zu den drei Fürsten s kapacitou 300 diváků, můžeme se domnívat, že bývalé divadlo v kostele svaté Alžběty mělo kapacitu ještě nižší.¹⁰³ Z výše uvedeného nelze jednoznačně prokázat, že by některý z uvedených sálů byl stejně malý jako v Krnově, ale jednalo se patrně o nejmenší divadelní sály na Moravě a ve Slezsku.

V úvodu jsem zmínila Furchovo srovnání tohoto krnovského prostoru s divadlem v Greinu v Horním Rakousku, přičemž autor oba objekty řadí k tehdejším nejmenším scénám v německy mluvící oblasti.¹⁰⁴ Divadlo v Greinu bylo zřízeno v roce 1791 místními občany a magistrátem města v sýpce na obilí, která byla v letech 1562–1563 původně postavena jako radnice. V dnešní době vykazuje 167 míst¹⁰⁵ a zahrnuje původní uzamykatelná sedadla, čímž představuje originální dobovou památku takto dochovaného vybavení hlediště.¹⁰⁶ Původní kapacita divadla, v době jeho zřízení, zahrnovala 124 míst k sezení a 80 míst ke stání, přičemž v parteru se jed-

nalo pouze o 64 míst k sezení a 50 ke stání.¹⁰⁷ V krnovském divadle bylo v parteru 90 míst k sezení a můžeme tedy usuzovat, že kapacita sálu byla velmi obdobná.

Vzhledem k těmto zjištěním lze jen souhlasit s Furchovou domněnkou, že krnovské divadlo v kostele patřilo v druhé polovině 19. století k nejmenším divadlům nejen na území tehdejšího Rakouského císařství a následně Rakouska-Uherska, ale pravděpodobně i v ostatních německy mluvících oblastech.

Otázkou zůstává, jak se divadelní společnost mohla uživit v místě s tak malou kapacitou sálu. Ze získaných údajů vyplývá, že divadlo v Krnově bylo velmi ubohým působištěm po ekonomické stránce a jeho ředitelům mohlo poskytnout jen nejnutnější, velmi skromnou obživu. Tuto domněnku ostatně potvrzuje i německý badatel Paul S. Ulrich, který na základě své dlouholeté práce založené na excerpování německojazyčných divadelních ročenek z let 1836–1900¹⁰⁸ porovnává prostřednictvím grafů počet míst k sezení s množstvím divadel. Z jeho závěrů vyplývá, že nejvíce bylo menších sálů s kapa-

¹⁰³ HAVLÍČKOVÁ, Jihlava / Iglau, pozn. 52, s. 182–183.

¹⁰⁴ FURCH, pozn. 40, s. 591.

¹⁰⁵ *Sitzplan des Theaters* [online]. [citováno 18. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.grein.ooe.gv.at/gemeindeamt/html/Stadtheater-Sitzplan.pdf>.

¹⁰⁶ Divadlo se dodnes dochovalo téměř v původním stavu a patří k chráněným památkám. Po rekonstrukci v roce 1992 je divadlo otevřeno celoročně. Zároveň byla založena společnost Greiner Dilettantengesellschaft (1991). Konají se zde četná představení a v létě Greiner Sommerspiele (od roku 1964).

¹⁰⁷ BRACHMANN, Gustav. Das Stadttheater in Grein. In *Oberösterreichische Heimatblätter*. Linz: Institut für Landeskunde am o. ö. Landesmuseum 8(Heft 4), 1954, s. 254. Viz také soubor v PDF [online]. [citováno 18. 10. 2017]. Dostupné z: http://www.ooegeschichte.at/uploads/tx_iafbibliografiedb/hbl1954_4_249-284.pdf

¹⁰⁸ V tomto rozsáhlém vzorku by mělo být zahrnuto i městské divadlo v Krnově, které bylo rovněž uváděno v divadelních ročenkách.

citou mezi 500 až 700 místy. Za středně veliké Paul S. Ulrich považuje sály s kapacitou 1 000 až 1 100 a přes 1 500 míst za velké sály. Zároveň dodává, že sál s méně než 400 místy byl v druhé polovině 19. století pro divadelní podnik nerentabilní.¹⁰⁹

Paul S. Ulrich se zároveň zabýval procentuálním vyjádřením počtu sedadel v sále ve vztahu k celkovému počtu obyvatelstva v daném místě. Vycházel z divadelních ročenek a lexikonů, ale vzhledem k tomu, že informace do nich zasilali samotní ředitelé, údaje mohou být nepřesné a v některých parametrech odlišné. Pro celkové shrnutí uvedu z jeho závěrů jen skutečnost, že největší počet měst disponoval s kapacitou míst ve svých sálech přibližně pro 5 % z celkového počtu obyvatel v daném místě. V případě Krnova to v porovnání s kapacitou sálu v bývalém kostele bylo v roce 1869 pouze 1,18 % obyvatel a v roce 1880 dokonce jen 0,85 % z celkového počtu obyvatel. Z toho vyplývá, že do divadla chodilo jen velmi malé procento lidí, anebo by muselo být neustále vyprodáno. Vzhledem k tomu, že v krnovském divadle, tak jako i v jiných divadlech, nehráli každodenně a teoreticky by při velkém zájmu diváků mohli počet představení navýšit, je představa o beznadějně vyprodaném sále jen hypotetická. Ostatně i Otto Müller ve své vzpomínce na staré divadlo

uvedl, že několikrát bylo představení zrušeno z důvodu špatné návštěvnosti.¹¹⁰

A kdo byl potenciálním divákem? Jak už jsme uvedli, velkou část, více než čtvrtinu obyvatelstva, tvořilo dělnictvo z textilních továren, ale je velmi nepravděpodobné, že by právě tato sociální skupina patřila mezi většinové návštěvníky divadla. V továrnách se oznamoval konec pracovní doby v osmáct hodin, ale většinou se pracovalo i déle,¹¹¹ a divadelní představení začínala již v devatenáct hodin. To znamená, že rostoucí počet této skupiny obyvatel výrazně neovlivnil skladbu divácké obce a i zde do divadla chodili většinou měšťané, z řad kupců, úředníků a dalších občanů střední vrstvy.

Velikost jeviště

Prostor divadelního sálu v Krnově z pohledu hlediště – jeviště byl kupodivu jednoznačně rozdělen ve prospěch jeviště. Přes malou kapacitu sálu se totiž zdá, že jeviště se velikostně blížilo divadlům poměrně větším. Krnovské jeviště bylo přibližně šest metrů široké a deset metrů hluboké,¹¹² přičemž délka celého vnitřního prostoru kaple zahrnující jeviště i hlediště měla 19,65 metrů, šířka 6,40 metrů a výška

¹⁰⁹ ULRICH, pozn. 33, s. 487.

¹¹⁰ MÜLLER, pozn. 87, s. 87.

¹¹¹ BLUCHA, pozn. 67.

¹¹² VOGELANG, pozn. 38, s. 190.

v oblouku 5,60 metrů. Hodnoty můžeme vyčíst z okótovaného plánu kaple (Skizze über Abtragung) z roku 1921,¹¹³ kdy divadlo sice již téměř třicet let působilo v hotelu Tiroler, ale dispozice celkového vnitřního prostoru kaple se nezměnila. Jedná se o jediný nalezený plán, který nám umožňuje získat přibližnou představu o daném prostoru. Z výše uvedeného vyplývá, že jeviště bylo poměrně úzké, ale dostatečně hluboké s možností umístit zde přinejmenším tři páry kulis. Usuzuji tak podle obdobných údajů uvedených o městském divadle v Bolesławci, které mělo jeviště široké deset metrů a hluboké sedm metrů a disponovalo čtyřmi páry kulis.¹¹⁴ Co se týká členění prostoru mezi jeviště a hlediště, potvrzuje se tímto domněnka, že prostor jeviště zahrnoval polovinu z celkové délky krnovské kaple a nebyl upraven v jeho neprospěch, naopak.

Pro komparaci daných prostor bych opět uvedla městské divadlo v Greinu, které na délku měřilo pouhých 13,10 metrů, z toho samotné jeviště mělo hloubku šest metrů. V nejširším bodě měl prostor 10,20 metrů a výška do stropu dosahovala 4,75 metrů. Jeviště samotné bylo položeno 1,25 metrů nad úroveň hlediště a disponovalo světlou šířkou pěti metrů a výškou tří metrů,¹¹⁵ což předsta-

vuje ještě menší jevištní prostor než v krnovském divadle.

Pro přehlednější znázornění diferencovaného vztahu mezi jevištěm a hledištěm uvádím i v této části údaje o kapacitě, a to pouze v případě, že kapacita sálu byla několikrát větší než v Krnově, ale rozměry jeviště byly naopak srovnatelné. Jedná se například o obdobné technické parametry jeviště u divadel v Krnově a v Bolesławci, přičemž kapacita sálu v Bolesławci činila 400 míst pro sedící diváky a přibližně 250 míst na stání.¹¹⁶ Ještě větší diference v poměru mezi velikostí jeviště a kapacitou sálu najdeme v Gliwicích (německy Gleiwitz), v polském městě ve Slezském vojvodství ležícím západně od Katowic, kde okolo roku 1890 existovalo divadlo Viktoria-Theater, později městské divadlo, o velikosti jeviště se šířkou devíti metrů a hloubkou osmi metrů, s kapacitou hlediště pro 1 100 a později 900 míst.¹¹⁷ Oproti Krnovu byla většina jevišť širší, stejně jako v městském divadle v Opoli (německy Oppeln), umístěném od roku 1835 v budově radnice, které disponovalo desetimetrovou šířkou jeviště a osmimetrovou hloubkou a hledištěm pro 500 míst.¹¹⁸

¹¹³ Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově, pozn. 97.

¹¹⁴ VOGELSANG, pozn. 38, s. 97.

¹¹⁵ BRACHMANN, pozn. 107, s. 255.

¹¹⁶ VOGELSANG, pozn. 38, s. 97. – Viz také *Teatr Stary w Bolesławcu* [online]. [citováno 14. 3. 2017]. Dostupné z: http://pl.wikipedia.org/wiki/Teatr_Stary_w_Bolesławcu.

¹¹⁷ VOGELSANG, pozn. 38, s. 127.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 293.

Skutečnost, že krnovské jeviště, na rozdíl od jeho malé kapacity sálu, bylo srovnatelné svými rozměry s mnohými divadelními prostory, lze ukázat také na dalších místech, kde se i v pozdějších letech hrála divadelní představení na menších jevištích. Na počátku 20. století disponovali s menším jevištním prostorem například v Mysłowicích (německy Myslowitz), ležících ve Slezském vojvodství v těsné blízkosti Katowic, kde divadelní sál v hotelu Arnolda Grunwalda měl šířku šest metrů a hloubku osm metrů.¹¹⁹ Podobně tomu bylo v Prudniku (německy Neustadt in Oberschlesien), městě v Opolském vojvodství, kde se v hotelovém sále rozkládalo jeviště s výškou sedm a půl metru, šířkou sedm metrů a s šesti metry do hloubky.¹²⁰ Je nutno upozornit, že se pravděpodobně nejednalo o městská divadla, ale o soukromé prostory s pravidelnou divadelní činností.

Krnovské divadlo v bývalém kostele nelze naopak srovnávat s většími a lépe vybavenými divadly významnějších měst v okolí, například v Opavě nebo později v Moravské Ostravě, jejich jeviště byla dvojnásobně větší než v Krnově. V Opavě známe rozměry jeviště až po přestavbě v letech 1882–1883 a v té době mělo šířku dvanácti metrů a hloubku osmnácti metrů, ale lze předpokládat, že podobné, ne-li stejné parametry mělo jevi-

ště již od postavení nového divadla v roce 1805. Od počátku bylo totiž jeviště vybaveno sedmi kulisovými řadami, včetně mechanismu k urychlení scénických proměn, navíc nechybělo strojní zařízení ke zvedání podlahy v přízemí hlediště do roviny pro pořádání plesů. Rovněž ostravský Deutsches Haus, slavnostně otevřený v červnu 1895, měl jeviště široké patnáct až šestnáct a půl metru, hluboké jedenáct metrů a výšku téměř čtrnáct metrů. Tak rozměrné jeviště město Krnov nikdy ve své historii nemělo. A to ani po výstavbě nového divadla v roce 1928, kdy rozměry jeviště byly následující: šířka třináct metrů, hloubka devět metrů a výška kulis pět metrů; hrací plocha tak měla rozlohu 10×8,5 metru.

Na závěr lze konstatovat, že krnovské divadlo v bývalém kostele svatého Michala mělo malou kapacitu, ale co se týká jeviště, bylo srovnatelné s menšími až středními divadly, přestože bylo omezeno šířkou stavby. To znamená, že nastudování her nemuselo být výrazně omezováno jevištním prostorem. Zároveň existovaly sály a divadla, kde rozměry jeviště byly menší než v Krnově.

Vybavení a výzdoba divadla

Technické podmínky pro divadlo v krnovské kapli nebyly téměř žádné. Mělo vybudováno pouze propadliště, provozní zázemí, včetně hereckých šaten, bylo rovněž mizivé.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 258.

¹²⁰ Tamtéž, s. 279.

Vybavení kulisami bylo velmi skromné a typové dekorace se užívaly i v druhé polovině 19. století. Pokud vznikla i pouhá část nové dekorace, diváci byli o této novince náležitě informováni. Například na ceduli z 22. února 1854 nalezneme sdělení o nové noční dekoraci, kterou pro konec prvního jednání zhotovil malíř Nießner.¹²¹ Mnohdy se však jednalo pouze o výtvarně zdatného, nikoliv školeného člověka či umělce.

O tom, že divadelní mobiliář téměř neexistoval, svědčí opět vzpomínka Otty Müllera, který zmiňuje půjčování potřebných kusů nábytku pro divadelní scénu z domácností krnovských příznivců divadla i za příslib volných vstupenek na představení.¹²² Nuzné podmínky pro provoz, jaké se nacházely v Krnově, lze jinde hledat jen stěží a výzdoba vnitřního prostoru divadla pravděpodobně také žádná nebyla. V tomto směru se krnovské divadlo nemůže srovnávat s lépe vybavenými scénami, z nichž vyberme v polovině 19. století například vestavěný dřevěný divadelní sál v Moravské Třebové v domě truhlářského mistra Franze Erkera, který byl velkolepě vyzdoben, včetně výmalby hlediště a malované opony. Tento soukromý sál s kapacitou větší než 500 míst se ve své době stal vyhledáva-

ným místem kulturního a společenského života ve městě.¹²³

Divadelní prostor s lepším zázemím?

Vyhodnotíme-li podmínky prostoru městského divadla v Krnově, které své zázemí našlo v bývalém kostele svatého Michala, vyvstane otázka, proč divadlo nebylo přestěhováno dříve a proč se nenašel ve městě vhodnější sál?

Krnov, přestože zaznamenal vzestup politický, hospodářský a společenský, neměl v tomto období pravděpodobně již další prostředky, aby výrazněji ovlivnil a zásadně proměnil všechny oblasti spojené se životem ve městě, zvláště po stránce kulturní a divadelní. Do společenského života ve vztahu k divadlu nezasáhly výrazněji ani krnovské spolky, které v tomto období ještě nedisponovaly vlastním prostorovým zázemím.

Přestože v druhé polovině 19. století zde existoval poměrně velký počet spolků, z nichž dělnický spolek patřil k nejpočetnějším, svůj Arbeiterheim si postavil až počátkem 20. století. Přes rozvoj průmyslu se stále jednalo o chudou oblast v pohraničí, kde spolky nedisponovaly dostatečnými prostředky pro postavení budovy nebo sálu, tak jako tomu bylo

¹²¹ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 23. 2. 1854, 4(25), nestránkováno.

¹²² MÜLLER, pozn. 87, s. 87.

¹²³ ŠTEFANIDES, Moravská Třebová / Mährisch Trübau, pozn. 53, s. 213–233.

v jiných městech v tomto období. Ukázkou bohatého spolkového života s existencí několika sálů byl Šumperk, kde již v roce 1853 provedli rekonstrukci sálu spolkové střelnice, v roce 1861 postavili nový sál střeleckého spolku a následně 1884 Katholisches Haus.¹²⁴ I v početnějším městě Šternberku se rozvíjel v osmdesátých letech 19. století bohatý divadelní život na více scénách: hrálo se v Deutsches Vereinshotel v sále s přibližně 500 místy, v nově otevřené spolkové Turnhalle s kapacitou až 800 míst, kde se rovněž hrála opera a opereta, a příležitostně i ve střelnici.¹²⁵ V Novém Jičíně navrhl novou budovu Deutsches

Vereinhaus s divadelním sálem vídeňský architekt Otto Thienemann, která byla otevřena v roce 1886.¹²⁶ Později, v devadesátých letech 19. století, postavili Deutsches Haus v Prostějově (1894)¹²⁷ a následně i v Moravské Ostravě (1895)¹²⁸. Jednalo se o mimořádně bohaté spolkové aktivity, které provázely i nemalé finanční částky určené pro výstavbu nových divadelních prostor.

V Krnově však tato pestrost scházela, nicméně i zde se počátkem devadesátých let 19. století přesunul divadelní život do nového prostoru v hotelu Tiroler.

¹²⁴ ŠTEFANIDES, Šumperk / Mährisch Schönberg. Tamtéž, s. 164–166.

¹²⁵ ŠTEFANIDES, Šternberk / Sternberg, pozn. 52, s. 215–217.

¹²⁶ HAVLÍČKOVÁ, Nový Jičín / Neutitschein, pozn. 53, s. 263–274.

¹²⁷ ŠTEFANIDES, Prostějov / Prossnitz, pozn. 52, s. 234–235.

¹²⁸ ŠERKA, Josef. Německý dům v Moravské Ostravě. In PRZYBYLOVÁ, Blažena (ed.). *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. 21*. Ostrava: Statutární město Ostrava, Archiv města Ostravy, Nakladatelství Tilia, 2003, s. 399–421.

Divadelní německojazyčné společnosti hrající v kostele svatého Michala

Ředitelé Josef Lingg, Anton Schweizer, Leopold Lederer, Wilhelm Pohl, Stefan Schurek, Karl Jeschek, Carl Friedrich Knispel, Ludwig Karl, Alois Schubert, Johann Hugo Treu.

V druhé polovině 19. století, po otevření městského divadla v Krnově, sem zajížděly divadelní společnosti, které se pohybovaly po středních a menších městech s počtem obyvatel do deseti tisíc. Svě trasy omezily převážně na území Moravy a Slezska, až na společnosti Karla Jescheka a Carla Friedricha Knispela, které přišly z Čech. Usuzují tak nejen z udělených koncesí, ale především ze skutečnosti, že uvedená jména se většinou nevyskytují v sekundární německojazyčné literatuře. Výjimku v tomto období tvoří pouze ředitelé Josef Lingg¹²⁹ a Johann Hugo Treu¹³⁰.

V této kapitole se na základě kusých pramenů pokusíme o alespoň částečnou rekonstrukci charakteru divadelního provozu v Krnově v prvním období jeho existence.

Z dosavadního výzkumu plyne, že společnost **Josefa Lingga**¹³¹ se vyskytovala nejen

v Krnově (1852, 1853, 1854, 1854/1855, 1858/1859, 1860)¹³², ale také v Moravské Ostravě (1853, 1854)¹³³, v Bruntále (1855, 1856, 1857)¹³⁴, v Rýmařově (1865)¹³⁵ nebo v Moravské Třebové (1866, 1871, 1875)¹³⁶. Pouze v Krnově se však jednalo o působení v divadle s městským statutem. Činnost zdejší scény zahájila Linggova činoherní společnost ve čtvrtek 19. ledna 1854 úvodním prologem paní Linggové a poté veselohrou Karla Philippa Bergera (1793–1853) *Maria von Medicis oder Liebesabenteuer am Hofe Heinrichs IV.*¹³⁷ Společnost zde však hrála ještě před otevřením městského divadla v jarních měsících v letech 1852 a 1853.¹³⁸ Josef Lingg se pohyboval také v okolí těchto měst, neboť po skonče-

¹²⁹ Lingg, Josef. In ULRICH, pozn. 46, s. 1113.

¹³⁰ Treu, Johann Hugo. Tamtéž, s. 1906. – Treu, Johann Hugo. In KOSCH, pozn. 45, 1998, s. 2649–2650.

¹³¹ Josef Lingg se narodil kolem roku 1810.

¹³² PRACNÁ, Krnov / Jägerndorf, pozn. 53, s. 112, 117, 119.

¹³³ ŠTEFANIDES, Moravská Ostrava / Mährisch Ostrau. Tamtéž, s. 130, 143.

¹³⁴ PRACNÁ, Bruntál / Freudenthal. Tamtéž, s. 236, 241, 244.

¹³⁵ PRACNÁ, Rýmařov / Römerstadt. Tamtéž, s. 250–251, 254–255.

¹³⁶ ŠTEFANIDES, Moravská Třebová / Mährisch Trübau. Tamtéž, s. 225.

¹³⁷ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 19. 1. 1854, 4(4), [14–15].

¹³⁸ V roce 1852 Josef Lingg působil v Krnově od února až do konce dubna. V období února až března 1853 odehrál se svou společností dvě desítky představení.

ní krnovské divadelní sezony 1854/1855 hrál například 20. května 1855 v Městě Albrechtice (dnes okres Bruntál).¹³⁹ Vzhledem k častému střídání jednotlivých pobytů je zřejmé, že repertoár uváděný ve zmíněných městech byl v dalším období velmi podobný, ne-li totožný, a v počtu titulů omezený. Tuto skutečnost můžeme doložit na několika příkladech. V únoru 1854 odehrál v Krnově romantickou rytířskou činohru *Das Käthchen von Heilbronn oder Der Sylvesternachtstraum*¹⁴⁰ s předehrou *Das heimliche Gericht* od Franze Ignaze von Holbeina (1799–1855) a následně je uvedl při bruntálském pobytu 23. září 1855.¹⁴¹ Obdobně tomu bylo u Blumovy hry o třech dějstvích *Die Tochter des Räubers oder Die schreckensvolle Mitternachtsstunde auf dem Schlosse Brownhill* s předehrou *Die Vogelfängerhütte auf der Heide*, které 12. února 1854 uvedl v Krnově¹⁴², 20. května 1855 v Městě Albrechtice¹⁴³ a 29. září 1855 v Bruntále¹⁴⁴. Herecká obsa-

zení daných představení byla upravena podle aktuálního počtu členů v souboru a v případě nutnosti byly vedlejší role eliminovány.

Velikost Linggova souboru se nijak razantně neproměňovala, ve společnosti hrálo dvanáct až sedmáct členů.¹⁴⁵ Tento počet byl jen drobně korigován, například počátkem března 1854 byl soubor posílen o nové členy, pravděpodobně manžele, Karla a Erwinu Thomasovy.¹⁴⁶ Fluktuace ve složení hereckého souboru byla naopak značná, v průběhu let 1854–1857 zůstali stálými členy pouze Eduard Fritz a Fanny Juliusová. Počty se dále různily u najatých hudebníků nebo při spolupráci s místní kapelou či městským orchestrem v daném místě. Pravidelně se konala také benefiční vystoupení. V první kratší sezoně po otevření divadla v roce 1854 měli benefici dokonce všichni herci a herečky Linggovy společnosti, kromě ředitele a jeho ženy, přičemž poslední v sezoně se konala 6. dubna ve prospěch členů městského orchestru.¹⁴⁷

Ředitel Josef Lingg také poměrně často usiloval o hostující umělce. Napomáhala tomu

¹³⁹ Theater in Olbersdorf. *Das Echo*. 20. 5. 1855, 5(39), příloha.

¹⁴⁰ Upravená hra od Heinricha von Kleista (1777–1811).

¹⁴¹ Anzeige-Blatt. *Das Echo*. 2. 2. 1854, 4(13), 42. – Freudenthal, Sonntag den 23. September 1855. *Das Echo*. 23. 9. 1855, 5(57), příloha.

¹⁴² Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 12. 2. 1854, 4(19), příloha, 64.

¹⁴³ Představení zde uvedeno pouze s názvem podtitulu hry. Viz Theater in Olbersdorf. *Das Echo*. 20. 5. 1855, 5(39), příloha.

¹⁴⁴ Freudenthal, Samstag, den 29. September 1855. *Das Echo*. 29. 9. 1855, 5(60), příloha.

¹⁴⁵ Do tohoto počtu nejsou započítávány děti herců, které byly dle potřeby obsazovány do menších rolí.

¹⁴⁶ Karl Thomas hrál u Linggovy společnosti poprvé 2. 3. 1854 a Erwina Thomasová 5. 3. 1854. Viz Anzeige. *Das Echo*. 2. 3. 1854, 4(30), 98. – Anzeige. *Das Echo*. 5. 3. 1854, 4(32), příloha.

¹⁴⁷ Anzeigen. *Das Echo*. 6. 4. 1854, 4(49), 180–181. – Šlo pravděpodobně o skupinu lidových hudebníků, neboť oficiální městská kapela v té době podle dosavadní literatury ještě neexistovala.

blízkost Opavy a vyšší úroveň tamního divadla. Ve dnech 21. až 24. března 1855 hrála po čtyři večery v krnovském divadle Nina Zieglerová, zpěvačka německého divadla v Pešti, která před odjezdem do Vídně hostovala také v Opavě.¹⁴⁸ V měsíci dubnu 1855 přizval Josef Lingg ještě opavského herce Augusta Strobela, který zde vystoupil v devíti představeních.¹⁴⁹ O zpestření sezony se ředitel snažil i v následujícím období, kdy 18. ledna 1857 v dramatu Karla Gutzkowa (1811–1878) *Uriel Acosta, Christ und Jude* hostovali Eugen Kahn, herec a režisér opavského divadla, a Louis Keller ze Stadttheater ve Frankfurtu nad Odrou,¹⁵⁰ který v Krnově odehrál do 4. dubna 1857 jednačtyřicet představení.¹⁵¹

¹⁴⁸ Inserat. *Das Echo*. 21. 3. 1855, 5(15), nestránkováno. – Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 22. 3. 1855, 5(16), nestránkováno. – Inserat. *Das Echo*. 23. 3. 1855, 5(17), nestránkováno. – Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 24. 3. 1855, 5(18), nestránkováno.

¹⁴⁹ Erste Gastrolle des Hrn. Strobel. *Das Echo*. 9. 4. 1855, 5(24), nestránkováno. – Inserat. *Das Echo*. 10. 4. 1855, 5(25), nestránkováno. – Dritte Gastrolle des Herrn Strobel. *Das Echo*. 12. 4. 1855, 5(26), nestránkováno. – Inserat. *Das Echo*. 14. 4. 1855, 5(27), nestránkováno. – Inserat. *Das Echo*. 15. 4. 1855, 5(28), nestránkováno. – Städtisches Theater in Jägerndorf. 17. 4. 1855, 5(29), nestránkováno. – Gastspiel des Herrn Strobel. *Das Echo*. 19. 4. 1855, 5(30), nestránkováno. – Inserat. *Das Echo*. 22. 4. 1855, 5(31), příloha. – Inserat. *Das Echo*. 24. 4. 1855, 5(33), nestránkováno.

¹⁵⁰ Beliebtes Repertoirstück des k. k. Hofburgtheaters. *Das Echo*. 18. 1. 1857, 7(11), příloha.

¹⁵¹ Přestože 2. 4. 1857 mělo proběhnout poslední čtyřicáté představení ve prospěch Louise Kellera, bylo odehráno ještě jedno představení 4. 4. 1857.

Otázkou zůstává vztah mezi Josefem Linggem a Susette Linggovou. Oba byli v různých letech vedeni jako ředitelé společnosti, Susette u společnosti hrála. Vzhledem k tomu, že není známo její datum narození, je na místě otázka, zda se jednalo o manželku, dceru nebo sestru Josefa Lingga. Pripustíme-li, že se jednalo o manželku, pak v sezoně 1881/1882, kdy vedla městské divadlo v Těšíně, nebo ještě později v roce 1890 za její působnosti v Šternberku a Prostějově, by měla přinejmenším okolo sedmdesáti let. V případě, že by šlo o dceru, vyvstává otázka, proč v práci Paula S. Ulricha je u Josefa Lingga uvedena pouze dcera Rosa, provdaná Längerová, rovněž herečka s rokem úmrtí 1887, která se dožila pouhých čtyřiceti sedmi let, ale o Susette Linggové se zde vůbec nezmiňuje.¹⁵² Jedná se jen o nedostatek a neúplnost informací? První doložené vystoupení Susette Linggové v Krnově, které máme k dispozici, se uskutečnilo 11. února 1854, kdy se v představení *Die Waise aus Lowood oder Das furchtbare Geheimnis im Turm des Jagdschlusses Thornfeld-Hall* představila v roli Jane Eyreové.¹⁵³

Délka pobytů Josefa Lingga v Krnově je velmi různorodá. Jeho společnost stála u otevření zdejšího městského divadla 19. ledna 1854 a působila zde do 8. dubna 1854, kdy ode-

¹⁵² ULRICH, pozn. 46, s. 1113.

¹⁵³ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 11. 2. 1854, 4(18), nestránkováno.

hrála téměř pět desítek představení ve třech abonentních cyklech.¹⁵⁴ Tento slibný začátek soustavné divadelní činnosti byl v následující sezoně 1854/1855 poznamenán přerušáním. Linggova společnost se sice na podzim do Krnova vrátila a od 12. listopadu 1854 odehrála téměř dvě desítky představení, ale ještě před Vánoce se 12. prosince 1854 rozloučila veselohrou Rodericha Benedixe (1811–1873) *Die Geheimnisse von St. Domingo oder Der Sohn einer Mohrin*.¹⁵⁵ Znovu se vrátila až 18. března 1855,¹⁵⁶ aby zde hrála do konce dubna. Zkrácenou sezonu můžeme zaznamenat i počátkem roku 1857, kdy 1. ledna bylo uvedeno teprve druhé představení v předplatném.¹⁵⁷ Lze tak přepokládat, že jedno nebo dvě představení se konala v prosinci 1856.¹⁵⁸ O působení daného souboru lze využít i nepřímé informace, kdy novinová zpráva připomíná benefiční představení paní Linggové, které se mělo uskutečnit 16. února 1860.¹⁵⁹ Je tedy nezpochybnitelné, že soubor v té době v Krnově hrál.

¹⁵⁴ Představení byla uváděna i mimo předplatné.

¹⁵⁵ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 12. 12. 1854, 4(103), nestránkováno.

¹⁵⁶ Inserat. *Das Echo*. 18. 3. 1855, 5(14), příloha.

¹⁵⁷ Neueste Local-Posse mit Gesang. *Das Echo*. 1. 1. 1857, 7(1), nestránkováno.

¹⁵⁸ Většinou bylo první představení uvedeno mimo předplatné, až další bylo součástí abonmá.

¹⁵⁹ Lokales. *Das Echo*. 25. 8. 1861, 11(34), 136.

Repertoárová skladba z krnovských pobytů ředitele Josefa Lingga a jeho společnosti je díky pravidelnému uveřejňování údajů kopírujícímu divadelní cedule v novinách *Das Echo* poměrně dobře podchycena. Vzhledem k očíslovaným představením v předplatném lze velmi snadno vysledovat, že počet nedoložených představení se pohybuje pouze v jednotkách a z pohledu celkové skladby je marginální. Problém nastal až počátkem roku 1858, kdy údaje o představeních zcela chybí.

V soupisu repertoáru ředitele Lingga převládala činohra. Doznívaly rytířské hry a velkou část tvořily komedie a veselohry. Uplatňovala se typová rozličnost nejen z prostředí lidového divadla (melodramata, kouzelné báchorky, pohádkové hry s přívlastkem národní nebo kouzelné), ale i činoherní kusy s různorodým pojmenováním odrážející stávající společnost, tehdejšího člověka, dobový kontext nebo historické události či situace (obrazy ze života, obraz doby apod.). Divadelní ředitel Josef Lingg pro uživení své společnosti, tak jako mnozí v té době, vybíral především z žánrů a titulů, u kterých se diváci bavili. Nejčastěji uváděl díla spisovatelky a herečky Charlotty Birch-Pfeifferové (1800–1868), která byla s oblibou hrána na všech německy mluvících divadelních scénách od nejmenších až po ty největší. Hry, které Lingg prezentoval v Krnově, se téměř všechny několikrát hrály i na opavském jevišti. Jednalo se především o její dramatizace cizích prozaických děl: *Stef-*

*fen Langer aus Glogau oder der Kaiser und der Seiler*¹⁶⁰ (12. listopadu 1854)¹⁶¹, *Das Pfeffer-Rösel oder Krone und Schafott* (3. prosince 1854)¹⁶² nebo *Die Waise aus Lowood oder Das furchtbare Geheimnis im Turm des Jagdschlusses Thornfeld-Hall* (11. února 1854)¹⁶³. Poslední z uvedených titulů, *Die Waise aus Lowood*, byl inspirován románem Charlotty Brontëové *Jane Eyre*,¹⁶⁴ který byl vydán v Londýně v roce 1847 a první německý překlad pod názvem *Johanna Eyre* byl vytištěn v Berlíně roku 1848.¹⁶⁵ Přepsání tohoto díla do divadelní podoby Charlottou Birch-Pfeifferovou na sebe nenechalo dlouho čekat, neboť z roku 1853 existuje rukopis hry¹⁶⁶ a 8. června 1853 se uskutečnilo první uvedení v Thalia-Theater v Hamburku¹⁶⁷, 10. prosince téhož roku ve

vídeňském Burgtheatru¹⁶⁸ a 29. ledna 1854 v Opavě¹⁶⁹. Ostatně i plakát Linggovy společnosti odkazoval na vídeňské a opavské uvedení hry, když v sobotu 11. února 1854 zval krnovské diváky na novou hru Charlotty Birch-Pfeifferové.¹⁷⁰ Z toho vyplývá, že Josef Lingg byl dobře obeznámen s divadelním životem a sledoval i úspěšné divadelní novinky, které se objevovaly na větších divadelních scénách. Kromě děl Charlotty Birch-Pfeifferové uvedl hry i dalších ženských autorek Elisy Brürgerové (rozené Hahnové, 1769–1833) a Johanny Franulové von Weisenthurn (1773–1847).

Velmi často měla Linggova společnost na repertoáru hry rakouského dramatika a herce Friedricha Kaisera (1814–1874), který byl ve své době jedním z nejvýznamnějších autorů vídeňského Volkstheateru, z jehož repertoáru čerpala mnohá divadla i divadelní společnosti. Z více než 160 Kaiserových děl vybíral i Josef Lingg pro svou společnost, která hned v prvních měsících po otevření divadla uváděla převážně jeho lidové hry a frašky se zpěvem. Byly mezi nimi *Wer wird Amtmann*

¹⁶⁰ Veselohra byla napsána a vydána pod názvem *Steffen Langer aus Glogau oder Der holländische Kamin*.

¹⁶¹ Anzeige. *Das Echo*. 12. 11. 1854, 4(85), příloha.

¹⁶² Anzeige. *Das Echo*. 3. 12. 1854, 4(97), příloha.

¹⁶³ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 11. 2. 1854, 4(18), nestránkováno.

¹⁶⁴ Napsán pod pseudonymem Currer Bell.

¹⁶⁵ *Jane Eyre* [online]. [citováno 11. 8. 2016]. Dostupné z https://de.wikipedia.org/wiki/Jane_Eyre.

¹⁶⁶ Rukopis uložen v Landesarchiv Berlin A Rep. 167, Museum und Sammlungen der Preußischen Staatstheater, sign. 2635. – Viz FREYDANK, Ruth: *Der Fale Berliner Theatermuseum*. Teil II. Relikte einer ehemaligen Theaterbibliothek – Dokumentation. Berlin: Pro BUSINESS, 2011, s. 18.

¹⁶⁷ *Giacomo Meyerbeer. Briefwechsel und Tagebücher*. Herausgegeben und kommentiert Sabine Henze-Döhring.

Band 6, 1853–1855. Berlin–New York: Walter de Gruyter 2002, s. 224.

¹⁶⁸ *Burgtheater 1776–1976*. Sammlung und Bearbeitung des Materials Minna von Alth. 1. Bd. Wien: Salzer-Ueberreuter 1976, s. 252.

¹⁶⁹ Inserate. *Troppauer Telegraph*. 29. 1. 1854, 2(29), 120–121.

¹⁷⁰ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 11. 2. 1854, 4(18), nestánkováno.

oder Des Vaters Grab (29. ledna 1854)¹⁷¹, *Dienstbothen--Wirthschaft oder Chatulle und Uhr* (1. února 1854)¹⁷², často hraná fraška *Doktor und Friseur oder Die Sucht nach Abenteuern* (7. února 1854)¹⁷³ nebo *Glück, Missbrauch und Rückkehr oder Das Geheimniss des grauen Hauses* (16. února 1854)¹⁷⁴.

S ohledem na četnost realizovaných her jednotlivých dramatiků byl Johann Nepomuk Nestroy (1801–1862) po Charlottě Birch-Pfeifferové a Friedrichu Kaiserovi třetím nejčastěji uváděným autorem v repertoáru Linggovy společnosti. Jeho frašky založené na situační komice, nahodilosti a záměně byly velmi populární a předznamenávaly tak zaručený úspěch. Po zahájení činnosti městského divadla na jaře 1854 tvořila díla těchto tří autorů necelou jednu třetinu z celkového počtu šestačtyřiceti odehraných představení ve zmíněném období.

Linggova společnost opakovaně hrála také díla rakouského herce, dramatika a divadelního ředitele Franze Ignaze von Holbeina (1779–1855). Kromě jeho nejpopulárnější romantické rytířské hry *Fridolin* (22. března

1857)¹⁷⁵ podle Schillerovy balady *Der Gang nach dem Eisenhammer* uvedla jeho úpravu Kleistovy hry *Das Käthchen von Heilbronn oder Der Sylvesternachtstraum* (2. února 1854),¹⁷⁶ ale také činohru *Alpenröslein* (6. března 1854)¹⁷⁷ nebo veselohru *Die Frauenschule oder So muss der Mann das Regiment im Hause führen* (13. ledna 1857)¹⁷⁸. Často uváděla rovněž hry německého spisovatele Ernsta Raupacha (1784–1852). K oblíbeným se řadila činohra *Die Schule des Legens oder Königstochter und Bettlerin* (28. ledna 1854, 1. února 1857)¹⁷⁹ nebo truchlohra *Isidor und Olga oder Die Leibeigenen* (26. února 1857)¹⁸⁰, která patřila mezi jeho první úspěšné práce.

Do protikladu k Raupachově tvorbě se stavěli představitelé literárního hnutí Junges Deutschland, zejména Karl Gutzkow (1811–1878) a Heinrich Laube (1806–1884). Ve stejném období mohli Krnovští zhlédnout i jejich díla. Jednalo se o nejnámější Gutz-

¹⁷¹ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 29. 1. 1854, 4(10), příloha, 36.

¹⁷² Anzeige-Blat. *Das Echo*. 1. 2. 1854 4(12), 40.

¹⁷³ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 7. 2. 1854, 4(16), 52.

¹⁷⁴ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 16. 2. 1854, 4(21), nestránkováno.

¹⁷⁵ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 22. 3. 1857, 7(42), příloha.

¹⁷⁶ Anzeige-Blatt. Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 2. 2. 1854, 4(13), 42.

¹⁷⁷ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 6. 3. 1854, 4(33), 110.

¹⁷⁸ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 13. 1. 1857, 7(8), nestránkováno.

¹⁷⁹ Anzeige-Blatt. Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 28. 1. 1854, 4(9), 28 [30]. – Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 1. 2. 1857, 7(19), příloha.

¹⁸⁰ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 26. 2. 1857, 7(28), nestránkováno.

kowovy hry *Uriel Acosta, Christ und Jude* (18. ledna 1857)¹⁸¹ a *Das Urbild des Tartüffe* (19. března 1857)¹⁸², nebo o Laubovu veselohru *Der Ehemann auf Schleichwegen* (14. dubna 1855).¹⁸³

Linggův repertoár tvořily převážně hry tehdejších současných tvůrců. Kromě již zmíněných se jednalo především o Rodericha Benedixe (1811–1873), Friedricha Ernsta Hoppa (1789–1869), Carla Töpfera (1792–1871), Aloise Berlu (1826–1896)¹⁸⁴ či Franze Grillparzera (1791–1872) a další.

Z pohledu národnostního složení autorů výrazně převažovali němečtí a rakouští dramatici. Z Brna pocházel autor divadelních her a herec Friedrich Ernst Hopp, jehož frašku se zpěvy o dvou dějstvích *Hutmacher und Strumpfwirker oder Die Ahnfrau im Gemeindestadel* uvedla Linggova společnost 5. února 1854.¹⁸⁵ Koncem téhož roku následovala jeho fraška *Pelzpalatin und Kachelofen oder Der Jahrmarkt in Rautenbrunn*¹⁸⁶ a další frašky,

uváděné vždy se zpěvy, byly zařazeny do repertoáru v lednu a únoru 1857.¹⁸⁷

Divadelní prostor bývalého kostela byl poměrně malý a nebylo zde možné z ekonomických důvodů realizovat větší hudební díla, singspiely nebo opery, přesto nejméně jedna třetina z uváděných kusů v krnovském repertoáru byla doprovázena zpěvem a hudbou. Jednalo se především o frašky, ale také o obrazy ze života, národní pohádky, činohry nebo parodie. Nelze však říci, že hudba byla pouhým doplňkem k prováděnému kusu, neboť hned v první sezoně 22. ledna 1854¹⁸⁸ byla uvedena lokální fraška se zpěvy od Josefa Kiliana Schickha (1799–1851) pod názvem *Die Hammerschmiedin aus Steiermark oder Folgen einer Landpathie* s hudbou tehdy mladého Franze von Suppého (1819–1895).¹⁸⁹ Otázkou zůstává, v jakém instrumentálním obsazení a s jakým počtem hráčů byla hudební část díla zde provedena. Josef Lingg uvedl se svou společností také nejznámější singspiel hudebního skladatele, klavíristy a dirigenta Ferdinanda Kauera (1751–1831)¹⁹⁰, romanticko-komickou lidovou pohádku *Das Donau-*

¹⁸¹ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 18. 1. 1857, 7(11), příloha.

¹⁸² Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 19. 3. 1857, 7(40), nestránkováno.

¹⁸³ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 14. 4. 1855, 5(27), nestránkováno.

¹⁸⁴ Vlastním jménem Alois Scheichl.

¹⁸⁵ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 5. 2. 1854, 4(15), příloha, 50.

¹⁸⁶ Anzeige. Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 23. 11. 1854, 4(91), nestránkováno.

¹⁸⁷ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 6. 1. 1857, 7(4). Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 25. 1. 1857, 7(15) příloha. Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 2. 2. 1857, 7(20), nestránkováno.

¹⁸⁸ Städtisches Theater in Jägerndorf. *Das Echo*. 22. 1. 1854, 4(6), příloha, 24.

¹⁸⁹ Dílo bylo napsáno v roce 1842 a stalo se jedním z posledních Schickhových úspěchů.

¹⁹⁰ Narodil se v Dyjákovičkách, dnešní okres Znojmo.